

Vem uppfann ideologin?

Jakten på uppkomsten till och anspråken på föreställningen om ideologiers betydelse för ideella organisationer

Ola Segnestam Larsson

Vem uppfann ideologin?

Jakten på uppkomsten till och anspråken på föreställningen om ideologiers betydelse för ideella organisationer

Ola Segnestam Larsson

Publicerad av Enheten för forskning om det civila samhället,
Ersta Sköndal högskola
Copyright © 2010 Ola Segnestam Larsson
ISSN 1402-277X, URN:NBN:se-2010-43
Produktion: Lena Blomquist

FÖRORD

Ideologi har under en längre period ansetts av både forskare och praktiker ha en central betydelse för hur svenska ideella organisationer ska definieras och förstås. Den här rapporten granskar kritiskt denna uppfattning utifrån ett försök till att identifiera den publikation inom den svenska forskningen som lanserar denna föreställning först. Den viktigaste slutsatsen av denna granskning är att föreställningen om ideologins betydelse verkar formuleras och upprätthållas, inte för förändring, utan för stabilitet. Det vill säga att aktörer inom forskning och praktik använder ideologibegreppet för att bevara de ideella organisationernas identitet, roll och ställning i det svenska samhället. Undersökningen har genomförts av doktorand Ola Segnestam Larsson med stöd från Enheten för forskning om det civila samhället, Ersta Sköndal högskola.

Lars Svedberg
Professor och forskningsföreståndare

Tack!

Tack riktas till framförallt Lars Svedberg (verksam vid Tollare högskola och folkrörelseideolog) som ställde upp på intervju, bidrog med synpunkter och för noggranna kommentarer. Ett varmt tack riktas också till Martin Börjeson, som satte mig på spåret, och till Göran Bostam, utan vars hjälp detta arbete aldrig skulle ha kommit till stånd. Slutligen riktas ett tack till Enheten för forskning om det civila samhällets högre seminarium, och speciellt Lars Svedberg (professor i socialt arbete med inriktning mot det civila samhället bland annat), för kommentarer och viktiga perspektiv i ett avgörande skede.

Ola Segnestam Larsson
Ideolog och doktorand

Innehåll

FÖRORD	3
TACK!	4
INLEDNING	7
“JAKTEN” PÅ LARS SVEDBERG	9
Vilka refererade och hur refererades till källan?	9
Vilken var då den ‘rätta’ referensen?	13
Ideologibegreppet i föreläsningen “Folkrörelserna i konkurrens med tiden”	14
Argumentens grund i föreläsningen “Folkrörelserna i konkurrens med tiden”	16
OM INTE LARS SVEDBERG, VEM VAR DET DÅ?	19
Vilka skulle kunna utgöra ursprunget och varför?	19
Vilka refererar till kandidaterna och hur?	21
Vad sägs om ideologi?	24
Vad bygger kandidaterna sina argument på?	29
ETT SAMTAL MED LARS SVEDBERG	33
Kommunaliseringens tidevarv	34
Föreställningen om ideologins betydelse formuleras	35
Den ‘rätta’ referensen	37
Ideologins innehåll kompletteras	38
Ideologins betydelse för samhället och i framtiden	40
IDEOLOGI FÖR STABILITET?	43
REFERENSER	47
Litteratur	47
Intervjuer	48
BILAGA A: DEN ‘RÄTTA’ TEXTEN	49
Folkrörelserna i konkurrens med tiden. Folkrörelsernas egna kommersiella engagemang.	
Folkrörelserna som alternativ i framtiden.	50
Folkrörelsedebatten	50
Märklig kunskapsbrist	51
Vad är folkrörelser?	52
Gemenskap och kamp	54
Medel har blivit mål	55
Folkrörelserna inför 80-talet	59
BILAGA B: IDEOLOGI OCH IDEELLA ORGANISATIONER I SVERIGE	62
Texter producerade inom projektet	62

PUBLIKATIONER FRÅN ENHETEN FÖR FORSKNING OM DET CIVILA SAMÄLLET	63
Publikationer i urval	63
Skrift- och bokserie i urval	73
Ersta Sköndal högskolas arbetsrapportserie i urval	73
Metodbokserie	74

Inledning

”Du har en felaktig referens i din litteraturlista.” Strax efter att arbetsrapporten *Ideologi och ideella organisationer* (Segnestam Larsson, 2009) äntligen hade publicerats berättar min gode kollega Martin Börjeson denna akademiska pinsamhet för mig.

Det visade sig till min skam och förvåning att den relativt centrala, och den i forskningen om det civila samhället återkommande, referensen ”Svedberg, L (1981) *Ej till salu*, Stockholm, Statens ungdomsråd” inte hade någon författare (i enlighet med praxis för statliga publikationer). ’Svedberg, L’ skulle med andra ord raderas från referensen. Vad mera – som det skulle visa sig – i det felaktiga referatet, återfunnen inte bara i arbetsrapporten ovan utan även direkt i vissa publikationer (Gawell et al., 2009, Lundström & Wijkström, 1997, SOU, 1992: 130, SOU, 1993: 71), indirekt i en (Vetenskapsrådet, 2003) och i andra felaktiga varianter i ytterligare några publikationer (Berg & Jonsson, 1991, Jonsson, 1995, SOU, 1987: 33, SOU, 1988: 39), var det antagligen inte referensen till publikationen *Ej till salu* som var det centrala. Troligtvis var det referensen till just författaren Lars Svedberg och hans skrivelser om ideologi i ideella organisationer som eftersöktes, det vill säga den del av referensen som skulle raderas. En del som efter en hel del detektivarbete tillsammans med kollegan Göran Bostam, verksam vid CivLib, Ersta Sköndal högskola, återfanns i ett helt annat sammanhang. Med andra ord verkar det som att ett flertal publikationer i den svenska forskningen om det civila samhället, i jakten på ett specifikt kunskapsanspråk, hade traderat en i flera bemärkelser icke-existerande källa.

Förutom att det akademiska hantverket därmed skulle kunna ifrågasättas, vad var det som skulle kunna sägas stå på spel i den felaktiga referensen? Svaret på frågan återfinns i de kunskapsanspråk som eftersöktes. Längre fram i denna rapport diskuteras detta i mer detalj. Här kan jag nöja mig med att konstatera att det handlar om att referensen till Lars Svedberg användes för att formulera, visa på och försvara ideologins betydelse för konstruktionen och förståelsen av ideella organisationer. Det vill säga att kunskapsanspråket rörde föreställningen om att ideella organisationer är annorlunda; där existensen av ideologier i dessa organisationer skulle kunna vara ett särskiljande fenomen. Uttryckt på ett annat sätt, det som står på spel i det felaktiga referatet är därmed inte bara kunskapsanspråket som sådant, utan även i förlängningen föreställningen om att ideella organisationer skulle ha en särart gentemot andra typer av organisationer i samhället.

Ett illustrativt empiriskt exempel på betydelsen av denna föreställning: I statens årliga bidragsgivning till folkbildningens organisationer lyfts förekomsten av ideologi fram som ett krav (Larsson, 2007). Faller föreställningen om ideologi som ett särartsfenomen i dessa organisationer, riskerar därmed den väsentliga årliga bidragsgivningen att frysas inne, åtminstone teoretiskt. Med andra ord belyser detta triviala exempel på tvivelaktigt akademiskt hantverk något av större betydelse än enbart forskningens praktik,

nämligen forskningens roll i att konstruera och att rekonstruera centrala och betydelsefulla föreställningar om det civila samhället och dess organisationer.

Men tillbaka till den mer konkreta gåtan – en gåta som utgör fokus för detta arbete: vilken var egentligen den 'rätta' referensen och på vad bygger den referensen sina kunskapsanspråk? Som framgår längre fram i rapporten kommer svaren på gåtan att leda det föreliggande arbetet vidare till andra publikationer med liknande kunskapsanspråk och frågor om på vad de i sin tur bygger dessa kunskapsanspråk. Hänvisar de i sin tur till andra publikationer? Har de genomfört och redovisat eget empiriskt arbete som grund för sina kunskapsanspråk? Eller formulerar de egna antaganden och påståenden? I grund och botten handlar det om hur anspråken på ideologins särställning i ideella organisationer formuleras, byggs upp och försvaras. På ett sätt kan denna rapport därmed sägas söka svaret på vem som uppfann ideologin inom svenska ideella organisationer.

Innan jakten på uppfinnaren och upptäckaren sätts igång bör några ord sägas om arbetets metodologiska utgångspunkter. En av dessa är termen ideologi som står i centrum. Ideologi har under olika perioder och i olika sammanhang definierats på olika vis (se exempelvis Segnestam Larsson, 2009). Vissa menar att ideologi mer är att förstå som ett analytiskt, teoretiskt begrepp, som bör hållas isär från dess empiriska framträdelseform, som exempelvis fenomen som idé, värdegrund eller intresse. En sådan förståelse skulle kunna leda denna undersökning på långa utflykter. Här är det, som sagt, ordet ideologi som står i centrum, och jakten handlar följaktligen om källor som använder just ordet ideologi. En annan metodologisk utgångspunkt och, i detta fall, avgränsning är enbart att studera svensk forskning om ideella organisationer. Denna avgränsning bygger på antagandet om att kunskap är kontextuellt konstruerad, och att påståenden om särart samt dess specifika bestämmningar därmed också är situationsbundna. Av detta följer avgränsningen till svensk forskning, framförallt ekonomisk och statsvetenskaplig forskning. Indirekt är detta även en avgränsning mot dokument och texter från organisationerna själva. En framtida, mer ambitiöst upplagd studie skulle kunna korrigera dessa avgränsningar genom att öppna upp för att inkludera hur ideologi som begrepp behandlas i akademiska discipliner, som exempelvis den historiska, hur relationen mellan ideologi och folkrörelser diskuteras i andra nordiska länder samt hur de ideella organisationerna och andra organisationer i samhället förhåller sig till ideologins status.

Med dessa ord och metodologiska avväganden i bakhuvudet, vilken var den 'rätta' referensen – med koppling till Lars Svedberg – som Göran Bostam återfann?

”Jakten” på Lars Svedberg

Inte nog med att Lars Svedberg visade sig vara en undflyende författare, åtminstone i relation till publikationen *Ej till salu*, det visade sig också finnas inte mindre än tre Lars Svedberg i detta sammanhang: en som är professor i pedagogik, en som är professor i socialt arbete med inriktning mot det civila samhället samt en framstående folkrörelserepresentant, som bland annat under en längre tid har varit rektor vid Tollare folkhögskola. Troligtvis har de sammanblandats mer än en gång tidigare. Här kan det nämnas att jakten på Lars Svedberg handlar om den sistnämnda.

Följaktligen kallas detta kapitel för jakten på Lars Svedberg och handlar om vilken den åtråvärda referensen kan ha varit och vad den har att säga om ideologi och ideella organisationer. Kapitlet börjar därför med att gå igenom vilka andra publikationer i svensk forskning om ideell sektor som refererar till den felaktiga referensen, i syfte att söka identifiera den ’rätta’ referensen. Därpå följer en diskussion om vilken som kan anses vara den ’rätta’ referensen. Kapitlet avslutas med en beskrivning av vad som sägs om ideologi i denna ’rätta’ referens samt en analys av på vad den bygger sina kunskapsanspråk.

Vilka refererade och hur refererades till källan?

I mitt försök till att förstå den egna hänvisningen till en felaktig publikation gav jag mig i ett första steg i kast med att nagelfara publikationen *Ej till salu* (Statens ungdomsråd, 1981). Skrevs det något om ideologi och ideella organisationer där? Fanns det hänvisningar till någon annan publikation av Lars Svedberg? Det visade sig att publikationen uppehöll sig en hel del vid termen ideologi och dess betydelse. Här kan det konstateras att kunskapsanspråken främst byggde på fyra hänvisningar (1981: 407, 417, 419, 426) till en ospecificerad källa skriven av Lars Svedberg 1979. Var det kanske den ospecificerade källan som eftersöktes?

Med stor hjälp från först bibliotekarie Göran Bostam på Ersta Sköndal högskola och sedermera Elisabeth Dahlbäck på Riksarkivet identifierades källan till slut som en föreläsning, genomförd ett flertal gånger under 1979 inom ramen för en seminarieserie, anordnad av Statens ungdomsråd och nedtecknad utifrån föreläsningens talmanus i publikationen *Ungdomen, föreningslivet och kommersialismen* (Statens ungdomsråd, 1979). Den nog så värdeladdade titeln på föreläsningen var ”*Varför skall just djävulen ha alla fina melodier?*” *Folkrörelsernas framväxt, roll idag och i framtiden*. (Svedberg, 1979b) Var det kanske den föreläsningen som eftersöktes? En nedtecknad, redigerad version av föreläsningen uppbådades och nagelfors. Vad skulle den ha att säga om ideologi? Till stor förvåning nämndes termen ideologi endast en (1) gång i texten: ”Att föra ut sin ideologi - att påverka till ställningstaganden för värderingar - det är ju detta som är folkrörelser.” (1979b: 92)

Kan enbart denna föreläsning och dess omnämmande räcka för att stödja uttalanden som exempelvis ”En folkrörelse skall ha en **ideologi**” (Statens ungdomsråd, 1981: 407) i publikationen *Ej till salu?* Det verkade inte troligt. Till saken hörde att publikationen *Ej till salu* dessutom hänvisade till hur Lars Svedberg diskuterar ideologi som en del av hur han definierar folkrörelsebegreppet (1981: 417); en diskussion som ej återfanns i föreläsningen. Det var något som inte stämde. Antingen tog sig de anonyma författarna till publikationen *Ej till salu* stora friheter i tolkningen av andras texter eller så var det inte heller denna text som eftersöktes.

Ett andra, relaterat steg, blev därför att identifiera andra publikationer som också refererade till referensen ”Svedberg, L (1981) *Ej till salu*, Stockholm, Statens ungdomsråd”. Kanske skulle dessa publikationer kunna bidra med information om vilken som skulle kunna vara den ’rätta’ referensen och därmed erbjuda en lösning på mysteriet?

En kommentar: redovisningen nedan kräver ett visst mått av tålmod hos läsaren av denna rapport. I ett försök att underlätta läsningen kan det för det första påpekas att texten i det följande behandlar direkta, indirekta och hopblandade referenser till Lars Svedberg. Avsnitten avslutas också med att peka ut två publikationer som likt *Ej till salu* hänvisar till den ovan omnämnda föreläsningen från 1979. För det andra kan det redan nu avslöjas att den enda rimliga slutsatsen av genomgången nedan är att ingen av de redovisade publikationerna refererar till vad som rimligtvis kan vara den ’rätta’ texten.

Åter till det andra steget, det vill säga att identifiera andra publikationer som också refererade till den felaktiga referensen. Inledningen till denna arbetsrapport visade att ett antal publikationer i den svenska forskningen om det civila samhället i allmänhet och om ideologi och ideella organisationer i synnerhet led av samma problem som min egen text och som i sin tur verkade ha traderat samma referens. Direkta referenser till ”Svedberg, L (1981) *Ej till salu*, Stockholm, Statens ungdomsråd” återfanns följaktligen i ett par statliga utredningar, *Vinna eller försvinna – folkrörelsernas lotterier och spel i framtiden* (SOU, 1992: 130) och *Organisationernas bidrag* (SOU, 1993: 71), i en internationellt publicerad bok, *The nonprofit sector in Sweden* (Lundström & Wijkström, 1997) samt en forskarantologi, *Samhällets entreprenörer* (Gawell et al., 2009). I de statliga utredningarna från 1992, *Vinna eller försvinna*, och 1993, *Organisationernas bidrag*, användes hänvisningen till Lars Svedberg antagligen för att söka klarhet i folkrörelsebegreppet med hjälp av ideologibegreppet. Ett exempel från utredningen från 1992:

”I en utredning med titeln **Ej till salu** utgiven av en arbetsgrupp inom Statens ungdomsråd 1981 ges med hänvisning till L. Svedberg följande definition: 1. En folkrörelse skall ha en **ideologi**, dvs. en logiskt utvecklad idé. De idéer som en folkrörelse driver måste sättas in i ett sammanhang – en helhetssyn på samhället och vara en idé om hur samhället utvecklas.” (SOU, 1992: 130: 110)

I de två böckerna verkade det också handla om folkrörelsebegreppets bestämning; i det första fallet, boken *The nonprofit sector in Sweden*, med koppling till ideologibegreppet (”These later, more or less empirical, definitions often focus on organizations and

also require that the organization carry an ideological message [...] SOU 1988: 39 p.11; Svedberg, 1981).” (1997: 30)) medan det i det andra fallet, antologin *Samhällets entreprenörer*, saknas en omnämning av termen ideologi.

Tre indirekta hänvisningar till den felaktiga referensen återfanns också i litteraturen. Med indirekt menas här publikationer som i sina kunskapsanspråk om ideologi och ideella organisationer hänvisar till en eller två av de ovan nämnda publikationerna. Följaktligen hänvisar en forskningsöversikt av Vetenskapsrådet, *Svensk forskning om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser* (2003), till den statliga utredningen från 1993, *Organisationernas bidrag*, nämnd ovan, på följande vis:

”En annan och i praxis använd definition av folkrörelsebegreppet för t.ex. statens hantering av statsbidrag för folkrörelseorganisationer återgavs i kommittébetänkandet ’Organisationernas bidrag’ (SOU 1993:71, s. 20 f). I nio punkter stipulerades att en folkrörelse i korthet kännetecknas av att den –har en ideologi, [...]” (Vetenskapsrådet, 2003: 167)

För denna texts skull har de resterande åtta punkterna av folkrörelsedefinitionen utelämnats här.

Inte nog med hänvisningar till hänvisningar av den felaktiga referensen, den statliga utredningen från 1993, *Organisationernas bidrag*, och boken från 1997, *The nonprofit sector* (se citatet ovan som exempel), hänvisade i sina kunskapsanspråk både till den felaktiga referensen och till en ytterligare statlig utredning, *Mål och resultat – nya principer för det statliga stödet till föreningslivet* (SOU, 1988: 39). Den statliga utredningen från 1993, *Organisationernas bidrag*, hänvisade i en olycklig kedja av referenser utöver dessa dessutom till en tredje publikation, den statliga utredningen från 1992, *Vinna eller försvinna*.

Låt oss börja med den statliga utredningen från 1993 och enbart hänvisningen till Lars Svedberg samt den statliga utredningen från 1992. I en diskussion om begreppet folkrörelse i dåtidens debatt skrevs följande:

”Ur den definitionsdebatt som pågått under de senaste årtiondena har ett antal punkter utkristalliserat sig som kommit att sammanfattas i den vanligast förekommande definitionen av begreppet folkrörelse i offentliga sammanhang under 1980-talet. Det är Lars Svedbergs definition som första gången publicerades i en rapport från Statens ungdomsråd, *Ej till salu*, och senast i Lotteriutredningens betänkande (SOU 1992:130) *Vinna eller försvinna*. Enligt Lars Svedberg karakteriseras en folkrörelse av följande kriterier. 1. En folkrörelse skall ha en ideologi. Med ideologi menas en logiskt utvecklad idé. De idéer som en folkrörelse driver måste sättas in i ett sammanhang – en helhetssyn på samhället – och vara en idé om hur samhället bör utvecklas.” (SOU, 1993: 71: 20)

I utdraget ovan hänvisas till Lars Svedberg och publikationen *Ej till salu* samt den statliga utredningen från 1992. Frågan är bara varför man även hänvisar till den statliga utredningen från 1992, eftersom den endast direkt hänvisar vidare till Lars Svedberg och publikationen *Ej till salu* (se citatet på föregående sida)? Blir det inte lite av kaka på kaka?

För att komplicera saken ytterligare, och som påpekats ovan, utöver hänvisningen till utredningen *Vinna eller försvinna* från 1992, hänvisade den statliga utredningen från 1993, liksom boken *The nonprofit sector in Sweden*, också till utredningen *Mål och resultat* från 1988. Denna utredning påståddes enligt utredningen *Organisationernas bidrag* vara fortsatt tveksam till definitionsfrågorna, ”men sammanfattar folkrörelsernas betydelse i fyra centrala funktioner, nämligen den ideologiska, den opinionsbildande, den demokratiska och den sociala funktionen.” (SOU, 1993: 71: 22) Bidrar då utredningen från 1988 med ny information och hänvisningar till andra publikationer, eller återkommer den felaktiga referensen? Det visar sig dessvärre vara det senare, men i en direkt hopblandad hänvisning, se nedan.

Utöver direkta och indirekta referenser, identifierades nämligen även två hänvisningar, vilka blandar ihop korten fullständigt, till den redan från början felaktiga referensen. Den första hänvisningen som blandar ihop korten totalt är också återfunnen i en statlig utredning, *Ju mer vi är tillsammans* (SOU, 1987: 33). Den andra hänvisningen är den tidigare nämnda statliga utredningen från 1988, *Mål och resultat*, som skriver ”Vi redovisade också, vad vi fann, en bra sammanfattning av [folkrörelse]begreppet av Lars Svedberg som publicerats i Statens ungdomsråds rapport ”Ej till salu” år 1979.” (SOU, 1988: 39: 78) Varken har Lars Svedberg bidragit till rapporten *Ej till salu*, åtminstone i en offentlig bemärkelse, som tidigare klarlagts, ej heller har rapporten publicerats år 1979. Med andra ord, i en trippelform av kaka på kaka på kaka, hänvisar utredningen *Organisationernas bidrag* från 1993 först till Lars Svedberg och rapporten *Ej till salu* från 1981, sedan till utredningen *Vinna eller försvinna* från 1992, som också hänvisar till Lars Svedberg och rapporten *Ej till salu* från 1981 och slutligen (liksom boken *The nonprofit sector in Sweden*) till utredningen *Mål och resultat* från 1988, som hänvisar till Lars Svedberg och rapporten *Ej till salu* från 1979.

Däremot, av intresse för det föreliggande arbetet, i en parentes kan det nämnas att utredningen från 1988, utöver hänvisningen till den felaktiga referensen, dessutom utvecklar resonemanget om ideologi och ideella organisationer i ett påstående om att folkrörelserna har en viktig ideologisk funktion:

”Folkrörelserna har en viktig ideologisk funktion. Genom folkrörelserna kommer olika medborgarintressen till uttryck. Individer och grupper, som sluter sig samman, är en självständig kraft i ett samhälle, som bygger på personlig kontakt mellan människor och på arbete för gemensamma mål. De idéer som man driver ingår i ett större sammanhang och man har en helhetssyn på samhället. Man har en idé om hur samhället bör utvecklas.” (SOU, 1988: 39: 79)

Det är däremot oklart på vilka grunder detta kunskapsanspråk formuleras. Det saknas hänvisningar till andra referenser eller empiriskt material.

En kedja av olyckliga och felaktiga hänvisningar kan därmed börja skönjas. Låt oss stanna upp vid den en stund och exemplifiera denna kedja med ett exempel av flera möjliga, eftersom det valda exemplet kan visa på hur ett återanvändande av hänvisningar verkar rekonstruera förutfattade föreställningar snarare än att kritiskt bygga upp kunskapen

kring ett visst fenomen. I arbetsrapporten (Segnestam Larsson, 2009) refererar jag följaktligen till Vetenskapsrådets forskningsöversikt (Vetenskapsrådet, 2003), vilken refererar till den statliga utredningen från 1993 (SOU, 1993: 71), som i sin tur refererar till den felaktiga referensen direkt men av oklara anledningar även till två andra statliga utredningar (SOU, 1988: 39, SOU, 1992: 130), varav den första hänvisar till Lars Svedberg, publikationen *Ej till salu* och året 1979, medan den andra refererar till Lars Svedberg, publikationen *Ej till salu* och året 1981. Från år 2009 till 1979 i fem led, med andra ord, utan att pricka in vad som verkar kunna vara den 'rätta' referensen. Det är som barnens visklek, där ursprungsmeningen snabbt ändrar ord och innehåll.

Finns det då inga publikationer som lyckas pricka in den 'rätta' referensen? Svaret på denna, något uppgivna, fråga beror naturligtvis på vad som kan anses vara denna referens, men givet detta försök till svar (se nedan), verkar det som att svaret är, kort och gott, nej.

Därmed, och som avslutning på detta avsnitt, kan nämnas att två publikationer, boken *Strategisk ledning på politiska marknader* (Berg & Jonsson, 1991) och avhandlingen *Ledning i folkrörelseorganisationer – den interaktiva ledningslogiken* (Jonsson, 1995), liksom publikationen *Ej till salu*, även hänvisar till förr nämnda föreläsning och seminarier, nedtecknad och dokumenterad i publikationen *Ungdomen, föreningslivet och kommersialismen* (Statens ungdomsråd, 1979). Men utifrån samma grunder som ovan anförda, det vill säga att föreläsningen endast omnämner termen ideologi en gång, i kombination med att hänvisningarna till föreläsningen går utöver detta enda omnämnande, blir enda rimliga slutsatsen att det måste handla om en annan referens. 'Petnoga' i mig kan heller inte låta bli att påpeka att ingen av de två nämnda publikationerna ens lyckas hänvisa korrekt till föreläsningen. Boken *Strategisk ledning på politiska marknader* (Berg & Jonsson, 1991: 337) utesluter delar av titeln till föreläsningen ("*Varför skall just djävulen ha alla fina melodier?*") och avhandlingen *Ledning i folkrörelseorganisationer – den interaktiva ledningslogiken* (Jonsson, 1995: 264) både utesluter samma del av titeln till föreläsningen samt hävdar att föreläsningen från 1979 kan återfinnas i publikationen *Ej till salu* från 1981.

Sammanfattningsvis kunde publikationerna ovan, som i olika former också hänvisade till den felaktiga referensen, inte bidra med mer information om vilken som skulle kunna vara den 'rätta' referensen och därmed erbjuda en lösning på mysteriet. Därmed återstod endast ytterligare detektivarbete med stöd av Göran Bostam och Elisabeth Dahlbäck i jakten på Lars Svedberg och den 'rätta' referensen.

Vilken var då den 'rätta' referensen?

Tidigare i denna text har det klarlagts att den 'rätta' referensen inte kunde vara "Svedberg, L (1981) *Ej till salu*, Stockholm, Statens ungdomsråd", av två anledningar: dels saknas publikationen *Ej till salu* (Statens ungdomsråd, 1981) formella författare överhuvudtaget, dels hänvisar *Ej till salu* i sin tur vidare till en annan text av Lars Svedberg i relation till kunskapsanspråken om ideologi och ideella organisationer. Det verkar dessvärre inte heller rimligt att den 'rätta' referensen är just den texten av Lars Svedberg, det vill säga

föreläsningen "Varför skall just djävulen ha alla fina melodier?" *Folkrörelsernas framväxt, roll idag och i framtiden* (Svedberg, 1979b), eftersom den endast omnämner ideologi en gång.

Detta, i kombination med att hänvisningar till denna föreläsning, återfunna i publikationen *Ej till salu* såväl som boken *Strategisk ledning på politiska marknader* (Berg & Jonsson, 1991) och avhandlingen *Ledning i folkrörelseorganisationer – den interaktiva ledningslogiken* (Jonsson, 1995), går utöver detta enda omnämnande, gör att föreläsningen näppeligen kan vara den 'rätta' referensen. En genomgång av hänvisningar till hänvisningar om ideologi och ideella organisationer i den svenska forskningen, redovisad i avsnittet ovan, har inte heller bidragit med mer information eller kunnat lösa mysteriet. Kvar återstod med andra ord mer detektivarbete i jakten på den rätta referensen.

Jag har därmed kommit till den punkt i texten då det är dags att påpeka att i jakten på Lars Svedbergs föreläsning från 1979, i samarbete med Göran Bostam från Ersta Sköndal högskola och Elisabeth Dahlbäck från Riksarkivet, framkom att Lars Svedberg hade genomfört ytterligare en föreläsning i samma seminarieserie. Den dokumenterade seminarieseriens innehållsförteckning (Statens ungdomsråd, 1979) visade nämligen på en andra föreläsning av Lars Svedberg med en något mindre, men likafullt värdeladdad titel *Folkrörelserna i konkurrens med tiden. Folkrörelsernas egna kommersiella engagemang. Folkrörelserna som alternativ i framtiden* (Svedberg, 1979a). Var den kanske den nedtecknade, redigerade och dokumenterade föreläsningen som äntligen kunde konstateras vara den 'rätta' referensen?

Naturligtvis går det aldrig att en gång för alla svara på den frågan, eftersom hänvisningarna till referensen i sig är så pass hopblandade. Däremot kan en fördjupad läsning av föreläsningen utifrån framförallt en ingång bidra till vad som populärt kallas för en bildad gissning. Den ingången rör vad som sägs om ideologi och ideella organisationer i föreläsningen. Definierar föreläsningen ideologibegreppet och stämmer den definitionen väl överens med återgivna definitioner i publikationer som exempelvis *Ej till salu* (Statens ungdomsråd, 1981)? En annan ingång, av mindre betydelse, men likväl lika intressant, är att studera på vad föreläsningens kunskapsanspråk om ideologi och dess betydelse i ideella organisationer bygger. Dessa två ingångar behandlas följaktligen nedan.

Ideologibegreppet i föreläsningen "Folkrörelserna i konkurrens med tiden"

Inledningsvis kan nämnas att termen ideologi i föreläsningen *Folkrörelserna i konkurrens med tiden. Folkrörelsernas egna kommersiella engagemang. Folkrörelserna som alternativ i framtiden* (Svedberg, 1979a) nämns tolv gånger, definieras, diskuteras utifrån dess funktion och exemplifieras samt används för att uttrycka kunskapsanspråk, rekommendationer och formulera scenarier om framtiden. Kanske närmar sig jakten på Lars Svedberg och den undflyende referensen sig äntligen sitt slut? Texten nedan går igenom dessa delar i detalj.

Det ska dock explicit kommenteras att föreläsningen och den nedtecknade versionen i första hand diskuterar folkrörelsernas utveckling över tid. Inom ramen för denna diskussion berör författaren ideologibegreppet i relation till folkrörelsen i den svenska

modellen. Med andra ord diskuteras inte ideologibegreppet fristående från detta eller som allmängiltigt fenomen.

Begreppet ideologi definieras på två ställen i texten, med olika betydelser. Den första definitionen lyder: ”Med ideologi menar jag en logiskt utvecklad idé. De idéer som en rörelse driver måste sättas in i ett sammanhang – en helhetssyn på samhället och hur det bör utvecklas.” (Svedberg, 1979a: 101) och överensstämmer till stor grad med de återgivna definitionerna i exempelvis de statliga utredningarna *Vinna eller försvinna* (SOU, 1992: 130) och *Organisationernas bidrag* (SOU, 1993: 71). Den andra definitionen avviker i hög grad från den första definitionen samt dess återgivningar i andra publikationer. I en mer kraftfull ton anges att ”[m]ed en ideologi förstås någonting att föra en kamp emot. Någonting att bekämpa – en kapitalistdjävul, en alkohol- och narkotikadjävul, den egentliga djävulen... – var rörelse utifrån sin ideologi.” (Svedberg, 1979a: 103) Varför har inte också den definitionen återgivits i de statliga utredningarna, kan man stillsamt undra?

I föreläsningen gör Lars Svedberg också ett antal iakttagelser och kunskapsanspråk om ideologins betydelse i ideella organisationer. Ett exempel på detta är ideologins betydelse för att skapa gemenskap i organisationer:

”Folkrörelser – föreningsliv – skall innebära gemenskap. Det kan dock inte innebära gemenskap som något fristående därför att det är ett mänskligt behov. Skall en äkta och varaktig gemenskap uppstå förutsätter det att de som kommer samman har något gemensamt som binder dem samman. En folkrörelse måste omfatta en ideologisk gemenskap – värdegemenskap.” (Svedberg, 1979a: 103)

Det råder ingen tvekan om ideologins betydelse för ideella organisationer i detta citat. En folkrörelse *måste* omfatta en ideologisk gemenskap av en *äkt*a och *varaktig* karaktär. Längre fram i föreläsningen utvecklas kunskapsanspråken om ideologins betydelse vidare. Bland annat skriver Lars att ”Ideologi och gemenskap. De två drivkrafterna i en rörelse.” (1979a: 103). Han argumenterar också att ”[f]olkrörelsearbetet syftar till att nå uppställda mål – ett ideologiskt mål.” (1979a: 104)

Lars Svedberg diskuterar vidare vad som händer när ideologin tappar mark i en organisation: ”Så snart den ideologiska förankringen avmattas framtonar aktiviteten i sig som ett självändamål.” (1979a: 105) Han menar följaktligen att aktiviteten kan för de deltagande bli ett mål i sig och att kampen därmed kan komma på undantag. Detta exemplifieras med idrottsrörelsen:

”När idrottsrörelsen växte till en folkrörelse var det under en ideologisk devis ”En sund själ i en sund kropp”. Medlen var fotboll, bandy, handboll ... ishockey. Här gäller nu inte längre att med dessa medel skapa sunda själar i sunda kroppar. Det ideologiska målet har bytts ut till ett materiellt mål – ett fotbollsmål, ishockeymål...” (Svedberg, 1979a: 105)

Givet då att det ”ideologiska målet står för ”sambällsförändring”” (1979a: 106) blir det därmed mindre förvånande att Lars Svedberg drar slutsatsen att ”[d]enna folkrörelse-

funktion blir allt mindre och mindre” (1979a: 106) och att ”[d]äremot växer i motsvarande omfattning en annan funktion, nämligen den samhällsförvaltande.” (1979a: 106)

Steget från anspråk på kunskap om ideologins betydelse i ideella organisationer till att komma med rekommendationer och utmåla scenarier för framtiden blir därmed kort för Lars Svedberg i föreläsningen. När det gäller rekommendationer säger exempelvis Lars Svedberg att ”[d]e ideologiska – och ursprungliga – målen måste på nytt utgöra grundvalen för folkrörelsens verksamhet.” (1979a: 107) Tydligt kan man aldrig kompromissa med ideologin, men man måste uppenbarligen alltid kompromissa med medlen. Lars Svedberg målar också upp en bild av de ideella organisationernas framtid inför det då annalkande 1980-talet.

”Om folkrörelserna under en längre tid befunnit sig i en utförsbacke så pågår nu ett uppvaknande – främst med den unga generationen. Om jag med ”framtid” här får begränsa mig till att ”sia” om 80-talet vill jag spå en ny – men kanske helt annorlunda – folkrörelseepok. Parallellt med den fjärde fasen [samhällsförvaltandet] och tidsfördrivet uppstår nu på nytt den första fasen med ett ideologiskt uppvaknande.” (1979a: 108)

Fram i föreläsningen från 1979 träder en speciell bild av ideologin och dess status i ideella organisationer. Textens frekventa användande av termen ideologi och resonering kring dess betydelse i organisationer i kombination med det faktum att en av dess definitioner för ideologibegreppet traderas i åtminstone ett par statliga utredningar, föranleder mig till att dra den enda rimliga slutsatsen, nämligen att det är denna föreläsning som är vad som kan sägas vara den ’rätta’ referensen. Det vill säga den referens och dess kunskapsanspråk som har eftersökts från första början i denna arbetsrapport.

Givet att denna slutsats är riktig, eller åtminstone rimlig, på vad bygger då föreläsningen sina kunskapsanspråk?

Argumentens grund i föreläsningen ”Folkrörelserna i konkurrens med tiden”

På vad bygger Lars Svedberg sina kunskapsanspråk i föreläsningen *Folkrörelserna i konkurrens med tiden. Folkrörelsernas egna kommersiella engagemang. Folkrörelserna som alternativ i framtiden* (Svedberg, 1979a)? Med tanke på hur denna föreläsning och dess kunskapsanspråk antagligen har traderats i andra publikationer känns denna fråga extra angelägen. Hänvisar föreläsningen i sin tur till andra publikationer? Har Lars Svedberg genomfört och redovisat eget empiriskt arbete? Eller formulerar han egna antaganden och påståenden? Svaret på frågorna är helt enkelt att den nedtecknade, redigerade och dokumenterade föreläsningen saknar fullständigt referenser till andra publikationer eller empiriska undersökningar. Därmed måste föreläsningen och dess kunskapsanspråk bedömas vara uttryck för Lars Svedbergs egna tankeuniversum och erfarenheter mer än något annat.

Titeln på denna arbetsrapport är som bekant *Vem uppfann ideologin?* Kan denna dokumenterade föreläsning av Lars Svedberg från 1979 verkligen vara ursprunget till och det enda kunskapsanspråket på föreställningen om ideologins betydelse för ideella organisationer

i den svenska forskningen? För att svara på denna fråga kommer nästkommande kapitel i rapporten att göra en annorlunda utflykt i den svenska forskningen om ideologi och ideella organisationer i jakten på andra publikationer med liknande kunskapsanspråk. På samma sätt som med Lars Svedberg och föreläsningen från 1979 kommer frågor att ställas om på vad de i sin tur bygger sina kunskapsanspråk. Vilka andra bidrag till ideologins status finns, vad säger de och finns det publikationer som föregår föreläsningen från 1979?

Om inte Lars Svedberg, vem var det då?

Om vi inte godtar att Lars Svedbergs andra föreläsning från 1979 är ursprunget till ideologins status i den svenska forskningen om ideella organisationer, inte minst mot bakgrund av frånvaron av empiriskt material och andra referenser i föreläsningen, krävs det ytterligare arbete för att identifiera andra publikationer med liknande kunskapsanspråk. Vilka andra publikationer med liknande kunskapsanspråk finns i den svenska forskningsmyllan, på vad bygger de i sin tur sina kunskapsanspråk, hänvisar de i sin tur till andra publikationer, har de genomfört och redovisat eget empiriskt arbete som grund för sina kunskapsanspråk eller formulerar de endast egna antaganden och påståenden?

I grund och botten handlar det, som tidigare sagts, om hur anspråken på ideologins särställning i ideella organisationer formuleras, byggs upp och försvaras.

I jakten på vem som uppfann/upptäckte ideologin i svenska ideella organisationer lämnar detta kapitel därmed Lars Svedberg och föreläsningen *Folkrörelserna i konkurrens med tiden. Folkrörelsernas egna kommersiella engagemang. Folkrörelserna som alternativ i framtiden* (Svedberg, 1979a) därhän för ett tag för att istället fokusera på andra publikationer som kan vara kandidater till att första ha formulerat föreställningen om ideologiernas betydelse för ideella organisationer. Kapitlet inleds därför med att lista dessa kandidater samt diskutera varför de kan anses vara dessa kandidater. Därefter lyfts fram vilka andra publikationer inom forskningsfältet som refererar till dessa kandidater och hur de refererar till dem. När detta väl är avklarat beskrivs och analyseras vad som sägs om ideologi hos dessa kandidater. Avslutningsvis diskuteras på vad dessa kandidater bygger sina argument.

Vilka skulle kunna utgöra ursprunget och varför?

För att kunna vaska fram kandidaterna till den publikation som skulle kunna påstås först ha formulerat ideologins status inom ideella organisationer inom den svenska forskningen, krävs att relevanta publikationer kategoriseras. Utifrån önskan i denna text att söka efter vad de olika publikationerna bygger sina kunskapsanspråk på, kategoriseras publikationerna följaktligen utifrån de som bidrar teoretiskt respektive empiriskt till forskningen. Till dessa två kategorier fogas kategorin publikationer som mer eller mindre enbart refererar vidare till andras verk. I viss mån och av naturliga skäl överlappar dessa tre kategorier varandra. Genomgången nedan kommer dock att söka att vara kategorierna temporalt trogna genom att presentera respektive publikation i relation till den kategori som kan sägas vara dominerande.

Det ska också sägas inledningsvis att genomgången nedan långtifrån kan sägas vara fullständig, utan bygger av tidsmässiga skäl huvudsakligen på en litteraturgenomgång utifrån ett arbete som sökt att spåra ytterligare referenser genom redan kända

publikationer. Detta arbete genomfördes i samband med publikationen *Ideologi och ideella organisationer* (Segnestam Larsson, 2009) samt jakten på den 'rätta' referensen i denna text.

I kategorin för teoretiska bidrag till den svenska forskningen om ideologi i ideella organisationer kan följaktligen inkluderas följande publikationer: *Intresseorganisationerna i dagens Sverige* (Elvander, 1966), *Ej till salu* (Statens ungdomsråd, 1981), *Sambällsorganisation* (Sjöstrand, 1985), *Folkrörelsernas i välfärdssambället* (Engberg, 1986), *I rörelse?* (Axelson, 1987), *Organisationsteori* (Sjöstrand, 1987), *Organisation i dissonans* (Holm, 1989). *Strategisk ledning på politiska marknader* (Berg & Jonsson, 1991), samt *Ideella mål med offentliga medel* (Johansson, 2005). I kategorin för empiriska bidrag till den svenska forskningen om ideologins status i ideella organisationer kan inkluderas tre arbeten, dels *Ledning i folkrörelseorganisationer* (Jonsson, 1995), dels *Särart och mervärde i den ideella sektorn* (Hultén & Wijkström, 2006) och dels min egen rapport *Ideologi och ideella organisationer* (Segnestam Larsson, 2009). Slutligen, i kategorin för svenska publikationer som i huvudsak refererar vidare till andras verk, utan att bidra varken empiriskt eller teoretiskt till debatten, kan fogas *Ju mer vi är tillsammans* (SOU, 1987: 33), *Mål och resultat* (SOU, 1988: 39), *Vinna eller försvinna?* (SOU, 1992: 130), *Organisationernas bidrag* (SOU, 1993: 71), *Svensk forskning om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser* (Vetenskapsrådet, 2003), *The nonprofit sector in Sweden* (Lundström & Wijkström, 1997) och *Sambällets entreprenörer* (Gawell et al., 2009).

Kan alla dessa publikationer ovan anses vara kandidater till titeln om vem som uppfann/upptäckte ideologin i svenska ideella organisationer? Som framgår av kategoriseringen kan den sistnämnda kategorin – det vill säga de som enbart refererar vidare – omedelbart avföras från listan på kandidater, med tanke på att de inte bidrar nämnvärt till forskningsfältet. Det lämnar två grupper av publikationer som tack vare sitt teoretiska eller empiriska bidrag till den svenska forskningen om ideologi i ideella organisationer kan sättas upp på listan för kandidater.

Men även denna lista på kandidater kan kortas ned ytterligare. Kapitlet innan, exempelvis, har visat på hur ett flertal av kandidaterna (Berg & Jonsson, 1991, Gawell et al., 2009, Jonsson, 1995, Lundström & Wijkström, 1997, Segnestam Larsson, 2009, SOU, 1987: 33, SOU, 1988: 39, SOU, 1992: 130, SOU, 1993: 71, Statens ungdomsråd, 1981, Vetenskapsrådet, 2003) refererar vidare till andra publikationer, inklusive den undflyende 'rätta' referensen och Lars Svedberg. Även om de i sin egen rätt bidrar teoretiskt eller empiriskt till samtalet kan de näppeligen anses utgöra ursprunget till ideologins status inom den svenska forskningen om ideella organisationer. Det lämnar ett mindre antal kandidater (Axelson, 1987, Elvander, 1966, Engberg, 1986, Holm, 1989, Hultén & Wijkström, 2006, Johansson, 2005, Sjöstrand, 1985, Sjöstrand, 1987) kvar på listan.

I någon form skulle man kunna påstå att dessa publikationer utgör grindvakter för ideologins status i den svenska forskningen om ideella organisationer. Grindvakter i den meningen att andra publikationer inom fältet hänvisar till dem, men de hänvisar inte vidare i sin tur för att rättfärdiga ideologins status. Som vi kommer att upptäcka bygger de sina kunskapsanspråk på teoretiska eller empiriska bidrag alternativt utifrån egna

erfarenheter och tankeuniversum. I nästa avsnitt av detta kapitel lyfts därför fram, i ett första steg, vilka andra publikationer som refererar till dessa sju kandidater och hur det refereras till dem.

Vilka refererar till kandidaterna och hur?

Syftet med att undersöka vilka som och hur de refererar till kandidaterna till titeln för vem eller vilken publikation som kan sägas vara ursprunget till ideologins status i forskningen om ideella organisationer i Sverige är tvåfalt: dels kan det ge anvisningar om hur andra forskare i fältet ser på och använder dessa kandidater, dels kan det säga något om textens genomslag i forskningen. Låt oss därför undersöka dessa kandidater, en i taget, utifrån vilka andra publikationer som refererar till dem i relation till kunskapsanspråk om ideologi och ideella organisationer samt hur det refereras till dessa kandidater.

En tidsmässig ordning gör att jag börjar med boken *Intresseorganisationerna i dagens Sverige* (Elvander, 1966). Boken är till stor del baserad på omfattande primärforskning i relation till organisationernas politiska inflytande, och är skriven av Nils Elvander, då preceptor i statskunskap. I urvalet av svensk forskning om ideologi och ideella organisationer är det endast två andra publikationer som refererar till denna bok i samband med frågan om ideologi: avhandlingen *Ledning i folkrörelseorganisationer* (Jonsson, 1995) och min egen arbetsrapport *Ideologi och ideella organisationer* (Segnestam Larsson, 2009). Både avhandlingen *Ledning i folkrörelseorganisationer* och arbetsrapporten *Ideologi och ideella organisationer* verkar främst använda boken *Intresseorganisationerna i dagens Sverige* som ett av flera exempel på att ideologi har en betydelse i ideella organisationer. Ett citat från avhandlingen *Ledning i folkrörelseorganisationer* kan belysa detta: ”Ideologins betydelse för folkrörelseorganisationer poängteras även av Elvander (1966), Johansson (1980), Statens Ungdomsråd (1981) [...]” (Jonsson, 1995: 30)

Den andra kandidaten utgörs av avhandlingen *Folkrörelserna i välfärdsambället* (Engberg, 1986), skriven av statsvetaren Jan Engberg. Avhandlingens syfte anges vara att rekonstruera folkrörelsernas samhällsfunktioner samt att ange folkrörelsernas förmåga till att påverka politiken. Det är endast en annan publikation i den svenska forskningen om ideologi och ideella organisationer som refererar vidare till denna avhandling när det gäller ideologifenomenet, boken *The nonprofit sector in Sweden* (Lundström & Wijkström, 1997). I en jämförelse med hur boken ovan används för att etablera ideologins betydelse i ideella organisationer, använder författarna Lundström och Wijkström även Engbergs avhandling som en av flera referenser på en liknande sätt, det vill säga för att visa på att ideologi kan ha en betydelse för vår förståelse av ideella organisationer

“These later, more or less empirical, definitions often focus on organizations and also require that the organization carry an ideological message; that it be open to everyone; that it strive to create opinion, and that it be independent of the public sector (Engberg, 1986; Jonsson, 1995; SOU 1988: 39, p. 11; Svedberg, 1981).” (Lundström & Wijkström, 1997: 30)

En annan kandidat är rapporten *I rörelse?* (Axelson, 1987), publicerad av Institutet för Framtidsstudier och författad av Sigbert Axelson. Enligt rapporten själv är den mest att se som ett instrument att användas i tankearbetet och det gemensamma samtalet om framtidens samhälle på 2010-talet och folkrörelsernas roll i denna då avlägsna framtid. I forskningsfältet är det endast en publikation som refererar till detta instrument för tankearbete när det gäller ideologibegreppet, och det är tidigare nämnda avhandling *Ledning i folkrörelseorganisationer* (Jonsson, 1995). Publikationen *I rörelse?* används i denna avhandling inledningsvis tillsammans med en räckta andra publikationer för att etablera ideologins betydelse i ideella organisationer. Men referenserna till *I rörelse?* används också för att visa på att ideologi dessutom kan vara en drivkraft och en samlade kraft i ideella organisationer:

”Axelson (1987: 12) menar t ex att det i organisationerna finns små och stora utopier, som siktar framåt mot något bättre. Det kan vara ett helt omdanad samhälle, men det kan också vara små lokala förändringar, som medlemmarna har en tro på – en utopi om. Utopin (som jag i detta fall jämför med en ideologi) framstår här som en drivkraft och samlade kraft i organisationerna.” (Jonsson, 1995: 30)

Utöver ideologins betydelse i organisationerna generellt och som gemensam drivkraft i synnerhet, använder avhandlingen *Ledning i folkrörelseorganisationer* publikationen *I rörelse?* för att påvisa att ideologi slutligen är något som de ideella organisationerna arbetar för att sprida och övertyga fler om. ”Axelson (1987) beskriver detta arbete som agitation,” (1995: 30) skriver författaren till avhandlingen.

Två ytterligare kandidater till titeln att vara ett kombinerat ursprung till ideologins status i den svenska forskningen om ideella organisationer är böckerna *Sambällsorganisation* (Sjöstrand, 1985) och *Organisationsteori* (Sjöstrand, 1987), båda författade av Sven-Erik Sjöstrand, professor i företagsekonomi. Böckerna sägs främst vara avsedda att användas i undervisning vid bland annat universitet och högskolor samt syftar till att foga samman kunskapen om samhället och dess organisationer i en integrerad teoretisk struktur. I forskningen om ideologi och ideella organisationer är det tre andra publikationer som hänvisar till dessa böcker när det gäller ideologins status. Det är dels boken *Strategisk ledning på politiska marknader* (Berg & Jonsson, 1991), som främst använder sig av boken *Sambällsorganisation*, dels min egen arbetsrapport *Ideologi och ideella organisationer* (Segnestam Larsson, 2009) samt avhandlingen *Ledning i folkrörelseorganisationer* (Jonsson, 1995), som båda använder sig av boken *Organisationsteori*. Boken *Strategisk ledning på politiska marknader* använder sig av boken *Sambällsorganisation* för att dels visa på att det finns forskning om folkrörelser och denna verksamhetsforms konsekvenser för ledarskapet (Berg & Jonsson, 1991: 74), dels för att teoretiskt och analytiskt reda ut ideologibegreppet. När det gäller det senare används boken för att visa på hur ideologi, genom att det refererar till vardagserfarenheter och tanke-system, knyter individer till organisationer och samhällssystem (1991: 141), men också för att ”förena det övergripande (abstrakta) helhetsperspektivet med den konkreta handlingen (Sjöstrand 1985a)” (1991: 142). I arbetsrapporten *Ideologi och ideella organisationer* hänvisas det också flitigt till Sjöstrands skrifter, men denna gång främst till boken *Organisationsteori*. Dels används referensen för att visa att det påstås bli alltmer förekommande i organisationsstudier i allmänhet att studera ideologi ur ett mer

nyanserat och delvis positivt perspektiv (Segnestam Larsson, 2009: 17), dels för att visa på att ideologi som fenomen också studeras i relation till ideella organisationer (2009: 19), och dels för att definiera och reda ut begreppet. Ett exempel på detta följer:

”Rörelsen är en idealtypisk institution som främst syftar till att fördela och omfördela värden och resurser via de idéer som omfattas bland rörelsens bildare och dess medlemmar. Rörelsens fundament är med andra ord ideologi eller religion enligt Sjöstrand. Med ideologi avser Sjöstrand här ett sammanhållet system av ideal, som söker att förena det övergripande, ibland abstrakta helhetsperspektivet, med den konkreta handlingen och som ger mening åt det mänskliga livet.” (Segnestam Larsson, 2009: 19)

Även avhandlingen *Ledning i folkrörelseorganisationer* använder boken *Organisationsteori* för att teoretiskt konkretisera ideologibegreppet och dess bestämning i organisationer (Jonsson, 1995: 52-53).

Till listan på kandidater kan också fogas boken *Organisation i dissonans* (Holm, 1989). Boken är skriven av Olof Holm, då docent, lärare och konsult, med syftet att sätta Kooperationen och dess rörelse både i dess historiska ram och i den moderna företagsanalysen. Återigen är det endast en annan publikation i forskningsfältet som hänvisar till denna bok, och det är den i denna text återkommande publikationen *Ledning i folkrörelseorganisationer* (Jonsson, 1995). Avhandlingen verkar främst använda sig av boken *Organisation i dissonans* för att diskutera relationen mellan medlemskapet och ideologi. Med hjälp av boken hävdar avhandlingen att det ligger ett ideologiskt ställningstagande i medlemskapet, där detta illustreras med att det lär finnas kooperativa värden inom Kooperationen som medlemmen tar ställning till i anslutningsögonblicket. Ledningen sägs också ha ett ansvar för att agera ideologiskt och att upprätthålla och omsätta ideologin. Däremot, menar författaren till avhandlingen, utifrån boken *Organisation i dissonans*, kan ideologin också bli något som låser organisationen istället för att leda dess utveckling. (1995: 64)

De två sista kandidaterna på listan till vad som kan sägas vara ursprunget till ideologins status är boken *Ideella mål med offentliga medel* (Johansson, 2005) och rapporten *Särart och mervärde i den ideella sektorn* (Hultén & Wijkström, 2006). Boken *Ideella mål med offentliga medel* analyserar relationerna mellan ideella organisationer och den kommunala välfärden och rapporten *Särart och mervärde i den ideella sektorn* studerar hur ideella organisationers särart beskrivs av olika aktörer samt om, och i så fall på vilket sätt, denna särart kopplas samman med organisationernas antagna mervärde. I forskningsfältet om ideologi och ideella organisationer i Sverige är det endast min arbetsrapport, *Ideologi och ideella organisationer* (Segnestam Larsson, 2009), som hänvisar till båda dessa publikationer när det gäller frågan om ideologi. I arbetsrapporten används boken *Ideella mål med offentliga medel* för att inledningsvis visa på att ideologi kan ha en betydelse i ideella organisationer, men framförallt används referensen för att nyansera och utveckla resonemanget om ideologi, genom att exempelvis diskutera hur ideologi inte alltid märks i de ideella organisationernas praktik. (2009: 20-21) Även rapporten *Särart och mervärde i den ideella sektorn* används för att visa på ideologins betydelse i ideella organisationer. Men likt hänvisningarna till boken *Ideella mål med offentliga medel* ges rapporten mer utrymme, bland annat utifrån

motiveringen att den innehåller material om ideologins status av mer empirisk karaktär. Till exempel sägs med hjälp av rapporten att ideologi kan vara ett särartsfenomen och att den kan skapa ett kitt i organisationen, men att det samtidigt kan vara en utmaning att få alla individer i en organisation att dela syn på hur ideologin ska främjas och förverkligas. (2009: 21)

Sammanfattningsvis när det gäller vilka som refererar och hur det refereras till de olika kandidaterna till ideologins ursprung i forskningen om svenska ideella organisationer verkar det för det första vara i begränsad form som det refereras till dem. I några fall hänvisar endast en annan publikation i forskningsfältet vidare till dessa när det gäller frågan om ideologi (Axelson, 1987, Engberg, 1986, Holm, 1989, Hultén & Wijkström, 2006, Johansson, 2005, Sjöstrand, 1985), och i andra fall är det två andra publikationer i fältet som hänvisar vidare (Elvander, 1966, Sjöstrand, 1987). Mer än så blir det aldrig och kan väl antas säga något om dessa kandidaters genomslag i frågan om ideologins status. Genomslaget för dessa publikationer kan jämföras med åtminstone tioalet hänvisningar i forskningsfältet till Lars Svedbergs skrivelser om ideologins betydelse.

För det andra, när det gäller hur dessa hänvisningar används, är det främst för att etablera att ideologi kan spela en roll och ha en betydelse i ideella organisationer (exempelvis Axelson, 1987, Elvander, 1966, Engberg, 1986, Johansson, 2005). Några publikationer i forskningsfältet använder också hänvisningar till kandidaterna för att utveckla resonemanget om ideologins status. Till exempel hänvisas det vidare för att visa på att ideologi kan vara en samlande och en drivkraft (Axelson, 1987, Hultén & Wijkström, 2006), diskutera relationen mellan medlemskap och ideologi (Holm, 1989), teoretiskt och analytiskt reda ut ideologibegreppet (Johansson, 2005, Sjöstrand, 1985, Sjöstrand, 1987) eller diskutera hur ideologi även kan innebära problem och utmaningar för ideella organisationer (Holm, 1989, Hultén & Wijkström, 2006, Johansson, 2005). Det ska dock påpekas att det enbart är enskilda hänvisningar till dessa mer utvecklande resonemang om ideologins betydelse. Det mest återkommande är som sagt att söka att etablera att ideologin kan ha en betydelse i ideella organisationer, inte hur eller varför.

I ett andra av tre steg kommer kandidaterna till ideologins ursprung i forskningen om svenska ideella organisationer att analyseras utifrån vad de säger om ideologins status. Detta görs i nästa avsnitt i detta kapitel nedan. I viss mån finns det en risk för upprepningar från texten ovan, eftersom innehållet i kandidaterna och hur de används av andra publikationer kan tänkas överlappa. Men jag rättfärdigar genomgången nedan med argumentet att det, för det första, kan hjälpa oss i jakten på ideologins ursprung, och för det andra för att det finns åtminstone en teoretisk möjlighet att hänvisningarna har valt att använda endast delar av innehållet i kandidaterna.

Vad sägs om ideologi?

I avsnittet ovan diskuterades vilka andra publikationer i forskningsfältet som refererade till kandidaterna och hur det refererades till dem. Detta avsnitt går vidare i analysen av

dessa kandidater genom att beskriva och sammanställa kort vad de säger om ideologins status i ideella organisationer.

Texten följer den tidsmässiga ordningen, införd i avsnittet ovan, och börjar således med boken *Intresseorganisationerna i dagens Sverige* (Elvander, 1966). Vad sägs då i boken om ideologi och dess status för ideella organisationer? Trots att boken innehåller kapitel om organisationsväsendets utveckling, organisationernas uppbyggnad och inre struktur och demokratin inom organisationerna, bland andra kapitel, förekommer termen ideologi ytterst sällan. Dessutom handlar det mindre om ideologi som fenomen inom organisationerna och mer om relationerna mellan de ideella organisationerna och aktörer i omgivningen, företrädesvis politiska aktörer (exempelvis Elvander, 1966: 23, 293). Ett utdrag ur boken kan belysa detta:

En annan viktig komponent i basinflytandet skulle kunna vara *ideologisk gemenskap* mellan organisationen och politikern; den organisation som har fördelen av ett sådant ”släktskapsförhållande” med maktägande politiker kan antas ha ett stort övertag över andra organisationer. (Elvander, 1966: 293)

Utifrån forskningsintresset om ideologi som särart kan här nämnas att Elvander längre fram skriver att den ideologiska faktorn är ovidkommande för näringslivsorganisationernas relation till politikern, eftersom deras inflytande inte påverkas på samma sätt av regeringsskiftet (Elvander, 1966: 293-294). I en annan del av boken kopplar Elvander samman ideologi och partipolitik genom att påpeka att Sverige har undgått ”den splittring efter ideologiska linjer som i många andra länder plågat och försvagat organisationslivet” (Elvander, 1966: 45) eftersom samtliga organisationer, med några få undantag, har deklarerat partipolitisk neutralitet. Utöver dessa spridda referenser uppehåller sig Elvander mest vid andra frågor i boken. Detta faktum, att ideologi i Elvanders värld verkar mest handla om relationen mellan de ideella organisationerna och politiska aktörer, kan kontrasteras mot hur de två tidigare anförda publikationerna, *Ledning i folkrörelseorganisationer* och *Ideologi och ideella organisationer*, främst verkar använda boken *Intresseorganisationerna i dagens Sverige* som ett av flera exempel på att ideologi har en betydelse i ideella organisationer.

En genomläsning av avhandlingen *Folkrörelserna i välfärdsamhället* (Engberg, 1986) visar att den också uppehåller sig ytterst begränsat vid termen ideologi och dess status i ideella organisationer. I ett avsnitt av texten lyfter författaren fram ideologi och dess relation till ideella organisationer, men påpekar intressant nog i detta avsnitt att ideologi sällan förekommer i ideella organisationer, eftersom ”Frivilliga organisationer har sällan ideologier i samma bemärkelse som politiska partier” (Engberg, 1986: 128). I övrigt använder sig författaren främst av termen idé och då i kopplingen med rörelsebegreppet. Att ideologi ytterst sällan förekommer i avhandlingen kan kontrasteras mot hur boken *The nonprofit sector in Sweden* (Lundström & Wijkström, 1997) använder denna kandidat, bland andra, för att visa på olika folkrörelsedefinitioner och hur dessa ofta omfattar ideologi som ett av flera attribut. I samma anda kan nämnas att avhandlingen inledningsvis ställer upp en tabell med olika folkrörelsedefinitioner (Engberg, 1986: 12), i vilken hänvisas till författare som Gunnar Heckscher, Hilding Johansson, Sten Carlsson och Nils Elvander; även här utan att lyfta fram ideologi.

En annan kandidat är studien *I rörelse?* (Axelson, 1987). I ett försökt till att problematisera och definiera folkrörelsebegreppet dyker ideologi upp, åtminstone vid två tillfällen. I det första tillfället diskuteras skillnader mellan idébärande och idéburen samt dessa begrepps relation till folkrörelsebegreppet.

När man säger ”idébärande folkrörelse”, som vi gör här i ställer för ”idéburen”, så betonar man att den sociala gemenskapen bär idén, organiserar sig för att bära sin idé och sin egen idé eller ideologi. Skillnaden mellan ”idébärande” och ”idéburen” kanske inte är så stor i det praktiska livet, men om man talar om ”idéburen” betonar man att idén är viktigare än gemenskapen. (Axelson, 1987: 3-4)

Ideologi likställs i detta avsnitt enbart med idé. Lite längre fram i texten definierar dock författaren dessa idéer och ideologier på följande vis:

En idé eller ideologi som berör människa och samhälle kan delas upp i två moment, som vi för studiets skull kan hålla isär, det beskrivande respektive det värderande momentet. Man kan vänta sig av en formulerad samhällssyn, att den dels beskriver samhället så väl som möjligt – hur det är – dels värderar det på gott och ont – hur det borde vara. (Axelson, 1987: 5)

Ideologi i författarens perspektiv framstår därmed som något mer komplext, en formulerad samhällssyn med ett beskrivande och ett värderande moment. Denna relation till ideologi och dess status i ideella organisationer kan jämföras med hur avhandlingen *Ledning i folkrörelseorganisationer* (Jonsson, 1995) hänvisar till studien. Exempelvis jämför Jonsson begreppen ideologi och utopi med varandra, vilket i sig kan diskuteras. Därmed läser Jonsson in betydelser i Axelsons arbete utöver den faktiska användningen av termen ideologi. En illustration av det senare är avsnittet om agitation, som i Jonssons läsning handlar om att ideologi är något som ideella organisationer arbetar för att sprida och övertyga flera om, i vilket Axelson enbart diskuterar de ideella organisationernas arbete med utopi.

Böckerna *Samhällsorganisation* (Sjöstrand, 1985) och *Organisationsteori* (Sjöstrand, 1987) kan sägas utgöra en kombinerad kandidat till ursprunget till ideologins status i forskningen om ideella organisationer i Sverige. I båda böckerna förs längre resonemang om ideologins status och betydelse i samhället i stort såväl som mer specifikt relaterat till de ideella organisationerna. Att sammanfatta resonemangen på det utrymme som är lämpligt i denna text är omöjligt, inte minst med tanke på boken *Samhällsorganisation*, vilken återger ideologins historia och olika teoretikers syn på ideologi (t ex Sjöstrand, 1985: 46, 172, 234f). Däremot kan några huvuddrag återges här, framförallt utifrån den mer sammanfattande boken *Organisationsteori*. Till att börja med, och med avstamp i denna texts intresseområde, argumenterar författaren för att ideella organisationers (*rörelsen*) fundament är ideologin eller religionen. Detta fundament är vidare något som, åtminstone idealtypiskt, skiljer den ideella organisationer från exempelvis marknadens aktörer (Sjöstrand, 1985, Sjöstrand, 1987: 79) och som gör att den ideella organisationen fyller helt andra funktioner för människor än marknader (Sjöstrand, 1987: 80). Med denna texts språkbruk skulle man med andra ord kunna säga att ideologi, enligt de två böckerna, är ett särartsfenomen

i ideella organisationer. I relation till detta argumenterar författaren för att den ideella organisationens ursprung ofta är ett ”missnöje med sakernas tillstånd” (Sjöstrand, 1987: 80), och att detta missnöje skapar engagemang för eller emot olika alternativ. Vidare definieras ideologi som ”ett sammanhållet system av ideal” som ”söker att förena det övergripande, ibland abstrakta helhetsperspektivet med den konkreta, ögonblickliga handlingen” (Sjöstrand, 1987: 79). Ideologin berättar nämligen om vad som existerar, om vad som är möjligt och om vad som är rätt och vad som är fel (Sjöstrand, 1985: 236). En ideologi kan också syfta till flera olika saker. Några av de funktioner som återkommande återges i böckerna inkluderar att ideologi kan förändra eller legitimera en ordning, stabilisera varseblivning hos individer, förklara ett förhållande, rättfärdiga handlingar och underbygga auktoriteter (Sjöstrand, 1985: 173). Med andra ord fungerar ideologin ”ibland som förändringskraft och ibland som stabiliserande i ett samhälle” (Sjöstrand, 1987: 79). Sammantaget skulle det kunna sägas att det förekommer en nyanserad och komplicerad syn på ideologi i de två böckerna, där ideologin visserligen har en speciell funktion för de ideella organisationerna, men där ideologi som fenomen verkar ha en betydande roll för att skapa ordning för individer, organisationer och samhället såväl som att utmana och söka att förändra rådande ordning samt återfinns i praxis och vetenskap, tal och handling. Även om de tre publikationerna (Berg & Jonsson, 1991, Jonsson, 1995, Segnestam Larsson, 2009), som hänvisar vidare till de två böckerna, kommer till korta när det gäller att återge resonemangen om ideologi kan ändå konstateras, något partiskt, att deras användning och hänvisande till stora delar verkar överensstämma med böckernas innehåll.

En ytterligare kandidat till vad som kan tänkas vara ideologins ursprung när det gäller forskningen om ideella organisationer i Sverige är boken *Organisation i dissonans* (Holm, 1989). Boken använder sig av termen ideologi vid några tillfällen. Exempelvis anges att den ideologiska grunden i en ideell organisation – i detta specifika fall kooperativa organisationer – kan vara en tillgång för organisationen. Att nämna i detta sammanhang är att författaren likställer begreppet ideologi med termen affärsidé. (Holm, 1989: 29) Därmed kan med andra ord uttryckas, något motsägelsefullt ska tilläggas, att den ideologiska grunden i form av en affärsidé kan vara en tillgång i en ideell organisation. Längre fram i boken skriver författaren om behovet av att kombinera träning i yrkesfärdigheter med ideologisk skolning, att ett centrum för kooperativ teori och ideologitutveckling etablerades samt att ”strävandena att integrera praktik och ideologi” (Holm, 1989: 34) avslutades på 1950-talet. Andra exempel i boken där ideologi omnämns har att göra med sammanblandningens mellan ideologi och idealitet samt den kooperativa ideologins fokus på ekonomisk verksamhet (Holm, 1989: 67), bland annat. Däremot, i en direkt jämförelse med hur boken *Ledning i folkrörelser* (Jonsson, 1995) hänvisar till *Organisation i dissonans*, verkar det som att författaren inte behandlar relationen mellan medlemskapet och ideologi, åtminstone inte explicit. Detsamma kan sägas gälla även för frågan om ledningens ansvar för ideologi och huruvida ideologi kan låsa en organisation.

Det är endast en publikation (Segnestam Larsson, 2009) i forskningsfältet om ideologi och ideella organisationer i Sverige som hänvisar vidare till dels boken *Ideella mål med*

offentliga medel (Johansson, 2005), dels rapporten *Särart och mervärde i den ideella sektorn* (Hultén & Wijkström, 2006) i detta sammanhang. Boken *Ideella mål med offentliga medel* skriver att ideella organisationer per definition är att se som ”idéburna rörelser, vars verksamhet i mer eller mindre hög grad är avtryck av den ideologi och de värderingar och normer denna innefattar.” (Johansson, 2005: 174) Författaren skriver dock i relation till detta att det inte alltid är fallet att ideologin märks i organisationernas praktik på grund av att organisationerna har byråkratiserats eller stelnat i sin praktiska verksamhet. Detta, att ideologin sällas märks, är något författaren varnar för genom att påpeka att det inte räcker med att särartsfenomen som ideologi enbart präglar stadgar och officiella dokument, utan även måste omsättas i praktisk handling. Med hänvisning till andra studier argumenterar författaren avslutningsvis, i sitt relativt korta avsnitt om ideologi och ideella organisationer, att det är organisationer med tydliga samhällskritiska ideologier som har gjort mest motstånd mot att styras av och införlivas i den offentliga verksamheten (Johansson, 2005: 174). Rapporten *Särart och mervärde i den ideella sektorn* skriver desto mer omfattande om ideologi. Utifrån det empiriska arbete som ligger till grund för rapporten identifieras ideologi som en av flera möjliga särarter för ideella organisationer. Det är till och med så, verkar författarna mena, att ideologi, tillsammans med andra ord som idé- och värdegrund, är ett av de mest återkommande och centrala särdragen (Hultén & Wijkström, 2006: 14, 15). Förutom att förekomsten av ideologi verkar särskilja ideella organisationer från omgivningen kan även dess förekomst omfatta olika funktioner för ideella organisationer. Exempelvis kan ideologin ha en stark attraktionskraft och vara anledningen till att många söker sig till ideella organisationer. Ideologin skapar därmed ett kitt mellan medlemmarna i en organisation och kan fungera som en slags inre kompass för verksamheten (Hultén & Wijkström, 2006: 14). Däremot påpekar författarna att ideologin även kan innebära en utmaning för ledarskapet i en organisation, eftersom det är osäkert om individerna i en organisation alltid delar ideologin eller dess tolkning. (Hultén & Wijkström, 2006: 15) En partisk jämförelse mellan vad denna rapport och min tidigare text har att säga om ideologi och hur de används i forskningsfältet (se Segnestam Larsson, 2009) ger en komplementär bild.

Den bild som framträder av hur kandidaterna skriver och resonerar om ideologins status i ideella organisationer i Sverige i jämförelse med hur de används i forskningsfältet är en dubbelexponerad bild. En slutsats som kan lyftas fram i denna jämförelse är exempelvis att det verkar som att kandidaterna uppehåller sig relativt lite vid termen ideologi samt dess betydelse för ideella organisationer. Detta mönster verkar gälla för flertalet av kandidaterna (exempelvis Axelson, 1987, Elvander, 1966, Engberg, 1986, Holm, 1989) och kan kontrasteras mot refererandet till dem i andra publikationer i forskningsfältet. I förlängningen verkar det vara vanskligt att stödja sig på källor som knappt behandlar det ämne man söker stöd för. Ett undantag från denna slutsats och som kan lyftas fram här är de två böckerna *Sambällsorganisation* (Sjöstrand, 1985) och *Organisationsteori* (Sjöstrand, 1987), vilka på sina ställen för ett nyanserat och utvecklat resonemang om ideologi.

En annan och relaterad slutsats är att jämförelsen mellan vad som faktiskt står i kandidaternas texter och hur de hänvisas till av andra publikationer i fältet haltar betänkligt i flera

fall. Delvis bygger denna slutsats på argumentation som anförs ovan, men i åtminstone ett fall (Jonsson, 1995) verkar det vara svårt att finna stöd för att exempelvis rapporten *I rörelse?* berör frågan om ideologi och agitation eller att boken *Organisation i dissonans* undersöker förhållandet mellan medlemskapet och ideologi. Misstanken om att enbart vissa delar av innehållet används inom forskningsfältet måste utifrån dessa två slutsatser därmed anses vara befogad. Dessutom bör misstanken utvidgas till att även omfatta möjligheten att det finns en diskrepans mellan vad som skrivs och hur det används.

Avsnittet ovan har undersökt vad som sägs om ideologi och dess status i relation till ideella organisationer i centrala verk inom forskningsfältet. I viss mån har detta, det vill säga vad som sägs, relaterats till hur dessa verk används inom forskningsfältet. I det sista och avslutande steget i analysen av kandidaterna kommer att undersöka på vad kunskapsanspråken om ideologi bygger.

Vad bygger kandidaterna sina argument på?

Det tredje steget i analysen syftar till att undersöka på vad kandidaternas kunskapsanspråk om ideologi bygger. Frågor av intresse handlar om kunskapsanspråken hänvisar till teoretiska resonemang, empiriska undersökningar, egna erfarenheter eller liknande.

Även i detta avsnitt behandlas kandidaterna i tidsmässig ordning, och börjar med boken *Intresseorganisationerna i dagens Sverige* (Elvander, 1966). Som tidigare nämnt i denna rapport bygger boken *Intresseorganisationerna i dagens Sverige* till stor del på omfattande primärforskning i relation till organisationernas politiska inflytande. Detta får antas gälla för alla delar i boken. Däremot, när ideologins status i de ideella organisationerna diskuteras, saknas det explicita hänvisningar till såväl denna primärforskning som andra referenser, varför bedömningar av kunskapens grunder i dessa specifika fall svårligen låter sig göras. En mer eller mindre liknande bedömning kan göras av avhandlingen *Folkerörelserna i välfärds-samhället* (Engberg, 1986). Avhandlingen använder sig av en ”re-analys” (Engberg, 1986: 7) av tidigare undersökningar som främsta empiriska underlag. Uttalandet om relationen mellan termen ideologi och ideella organisationer, se ovan, saknar dock hänvisningar till empiri eller andra undersökningar. En bedömning av kunskapsanspråkets grunder låter sig därmed inte göras. Samma slutsats kan antas även gälla för studien *rörelse?* (Axelson, 1987), med den skillnaden att studien saknar referenser, hänvisningar till andra källor eller empiri överhuvudtaget. Kunskapsanspråken om ideologins status i ideella organisationer får därmed antas vara uttryck för författarens egen tankehorisont.

De tidigare refererade verkens avsaknad av explicita referenser till empiri, forskning eller annan erfarenhet kan kontrasteras delvis mot hur böckerna *Sambällsorganisation* (Sjöstrand, 1985) och *Organisationsteori* (Sjöstrand, 1987) hänvisar till andra källor.

I avsnitten om ideologins betydelse för ideella organisationer saknas visserligen referenser till andra publikationer, forskning eller empiri, i likhet med de tidigare kandidaterna, och måste därför anses vara uttryck för författarens eget teoretiserande kring ideologins status

i samhället och hos organisationer. Ett uttryck som i förlängningen, kan det nämnas, har haft stor betydelse för forskningen om ideella organisationer i Sverige, bland annat genom att ett flertal forskare disputerat kring denna typ av frågor vid Handelshögskolan i Stockholm.

Däremot hänvisas det flitigt i övriga resonemang om ideologi till andra forskare och samhällsvetare (e.g. Beyer, 1981, Dale & Spencer, 1977, Foucault, 1972 (1969), Gouldner, 1976, McCarthy & Zald, 1976, Therborn, 1980). Sammantaget blir därför bedömningen att ideologins status i samhället och hos organisationerna till stora delar bygger på andra källor i dessa två böcker, men att dess specifika status för ideella organisationer i Sverige mer är att se som ett uttryck för författarens eget teoretiserande med begränsade hänvisningar till explicit empiri eller forskning.

Även boken *Organisation i dissonans* (Holm, 1989) bryter mot frånvaron av referenser till empiri, forskning eller andra källor som kan sägas gälla för de tre inledande kandidaterna. Visserligen verkar ideologi vara långtifrån ett centralt begrepp för författaren, men resonemangen om ideologi inkluderar i de flesta fall hänvisningar till andra källor. I fallet med att ideologi kan vara en tillgång för ideella organisationer hänvisas det till en kvalitativ studie från 1986, utförd på uppdrag av KF och Konsultgruppen Svea AB. När det gäller anspråket om att Kooperationen strävat efter att integrera praktik och ideologisk skolning, görs det i relation till erfarenheterna kring att etablera verksamheten vid Vår Gård 1925 och en specifik pedagogisk epok. Och avslutningsvis diskuteras sammanblandning av ideologi och idealitet, till exempel, i relation till material från tidningen *Kooperatören*. Kunskapsanspråken om ideologins status i ideella organisationer kan därmed i detta fall sägas vila mer på andras arbeten än på författarens eget resonande.

De två sista kandidaterna till titeln för ideologins ursprung i den svenska forskningen om ideella organisationer, boken *Ideella mål med offentliga medel* (Johansson, 2005) och rapporten *Särart och mervärde i den ideella sektorn* (Hultén & Wijkström, 2006), bygger båda på eget genomfört empiriskt arbete. Två skillnader kan dock framhåvas i detta sammanhang. Den ena skillnaden är att huvuddelen av Johanssons resonemang om ideologins status i ideella organisationer saknar explicita hänvisningar till denna empiri (i likhet med flera av ovan anförda arbeten, som exempelvis Elvander 1966 eller Engberg 1986), medan Hultén och Wijkström framhäver kopplingen till det empiriska arbetet, bland annat genom att lyfta in direkta citat från genomförda intervjuer i texten (t ex Hultén & Wijkström, 2006: 15). Den andra skillnaden är att Johansson understödjer sitt påstående om att organisationer med samhällskritiska ideologier mer sällan fogar sig inför det offentliga verksamhet med hänvisningar till andra studier (t ex Henriksen, 1996, Johansson, 2001, Lorentzen, 1993).

Denna relativt korta genomgång av på vad kunskapsanspråken om ideologins status för ideella organisationer bygger, visar på att det i flertalet av kandidaterna saknas en explicit redovisning av dessa kunskapsanspråks fundament i form av empiri, forskning, teori, erfarenhet och hänvisningar till andra källor, bland andra fundament. Det ska påpekas att denna slutsats inte verkar gälla alla kandidater (se exempelvis Holm, 1989, Hultén &

Wijkström, 2006, Sjöstrand, 1985, Sjöstrand, 1987). Däremot står det dels i bjärt kontrast mot hur dessa kandidater används i ett andra led av andra publikationer i forskningsfältet, dels griper det tillbaka till det som står på spel i denna text, nämligen ideologins status i ideella organisationer och i förlängningen frågan om ideella organisationers särart.

Att döma av denna genomgång verkar det som att kunskapsanspråket om ideologins status i ideella organisationer i Sverige främst bygger på svagt underbyggda resonemang, eget teoretiserande och cirkelhänvisningar, och endast i vissa undantagsfall på mer solid empirisk bas.

Detta kapitel inleddes med en fråga: om det inte var Lars Svedberg som uppfann ideologin (inom det svenska forskningsfältet), vem var det då? I ett försök att svara på denna fråga har ett antal alternativa kandidater identifierats och analyserats, dels utifrån vilka som hänvisar till dessa kandidater, dels utifrån vad de har att säga om ideologi och ideella organisationer, dels på vad de bygger sina argument. Av förklarliga skäl går det inte att presentera ett absolut svar på frågan om vem som uppfann ideologin i det svenska forskningsfältet, lika lite som en jämförelse mellan Lars Svedbergs föreläsning från 1979 och dessa kandidater kan bidra till att svara på frågan. Däremot kan tentativa resonemang föras och alternativ lanseras. Med denna brasklapp i ryggen och utifrån genomgången av alternativa kandidater ovan skulle denna text därför vilja försöka att lansera Lars Svedbergs föreläsning från 1979 som ursprunget till ideologins status i den svenska forskningen om ideella organisationer. Denna hypotes bygger dels på anförda skäl i tidigare kapitel av denna text, dels på en jämförelse mellan föreläsningen från 1979 och analysen ovan i detta kapitel.

Föreläsningen från 1979 kommer i denna jämförelse ut på topp i flera avseenden. Till att börja med hör föreläsningen från 1979 till en av de äldsta källorna. Visserligen är Elvanders avhandling publicerad redan 1966, men med tanke på att dess genomslag är lågt och att den ytterst sparsmakat uppehåller sig vid ideologi, gör att föreläsningen från 1979, med större genomslag och ”rikare” resonemang om ideologi, bibehåller sin plats. Övriga kandidater är alla publicerade efter 1979, med Sjöstrands bok från 1985 på tredje plats. Det kan vara svårt att hävda ideologins ursprung med hänvisning till en referens vars publikation ligger senare i en kronologisk tidsordning. Det andra argumentet som talar för föreläsningen från 1979 är dess genomslag i forskningsfältet; något som redan har antytts flertalet gånger ovan. Inom forskningsfältet, som det kallas för i denna text, det vill säga de forskningsrapporter och -texter som behandlar ideologins status i ideella organisationer i Sverige, är det inte mindre än tio som hänvisar till Lars Svedberg och hans argument, visserligen felaktigt, som har visats tidigare i denna text, men ändå. Detta ska jämföras med de publikationer i forskningsfältet som delar andraplatsen, nämligen Elvanders avhandling från 1966 och Sjöstrands bok från 1987. Det är dessvärre inte mer än två andra publikationer i forskningsfältet som förhåller sig till dessa texter vardera. Genomslag är visserligen inte ett svar på frågan om ursprung, men kan ses och behandlas som en indikator. Det tredje argumentet för att Lars Svedbergs föreläsning från 1979 kan ses som ideologins ursprung är dess relativt nyanserade och utvecklade resonemang

om ideologi. I jämförelse med flera av de andra kandidaterna framstår föreläsningen som ovanligt ”rik”, i avseende på att föreläsningen definierar begreppet, diskuterar dess funktion och utvecklar dess betydelse i praktiken. Det finns naturligtvis publikationer som är lika eller ”rikare” i detta avseende, som exempelvis Sjöstrands skrivelser, men sammantaget med de andra argumenten talar föreläsningens ”rikhet” för den övergripande slutsatsen: Det kan med andra ord argumenteras för att det var Lars Svedberg som ”uppfann” ideologin och dess status i den svenska forskningen om ideella organisationer.

Den här texten skulle kunna sluta med detta, möjligtvis med en avslutande diskussion om implikationer och konsekvenser av denna slutsats för forskningen. Men tvärtemot slutsatsen, och i stor likhet med de andra alternativa kandidaterna, saknar föreläsningen från 1979 fullständigt explicita referenser till andra källor, empiri eller forskning. Visserligen har det tidigare antytts att Svedbergs resonemang om ideologi därmed får ses som ett resultat av hans egna erfarenheter och egen tankehorisont, men utifrån den kunskapsyn som finns implicit i denna text är det svårt att tro att dessa resoneringar skedde i ett vakuum, fritt från den tid och den kontext i vilka föreläsningen producerades och konsumerades. Därmed öppnas upp för ett avslutande kapitel i denna text, innan den sedvanliga avslutningsdiskussionen, som tar för givet att föreläsningen från 1979 är ideologins ursprung, men som också explicit konfronterar föreläsningen och dess kunskapsanspråk. I och med att texten i sig inte längre kan svara på frågan om varifrån dessa kunskapsanspråk kommer, kräver det att vi ger oss i kast med världen bakom texten, det vill säga att vi frågar själva författaren. Nästa kapitel kommer därför att redovisa en intervju genomförd med Lars Svedberg utifrån denna texts slutsats och de påståenden som gjordes i föreläsningen från 1979.

Ett samtal med Lars Svedberg

Idrottsrörelsen avskaffade sin ideologi, en sund själ i en sund kropp, på en kongress 1970 och införde begreppet ”Idrott åt alla”. Det är deras enda plattform idag, idrott åt alla. Då sa jag, att då är det ingen skillnad på en frimärksklubb och en fotbollsklubb. Det är inget fel på det, men det är ingen ideologisk rörelse. Det är ingen som bildar opinion för det, utan det är – som jag sa när jag var riktigt förbannad – det är en tidsfördrivsorganisation. (Svedberg, 2010)

Jag sitter tillsammans med Lars Svedberg i Ersta Sköndal högskolas personalmatsal. Lars är folkrörelseideolog och folkrörelserepresentant par excellence, inte bara inom ramen för denna text utan även i många andra sammanhang, och har under en längre tid framförallt varit förknippad med Tollare folkhögskola, bland annat som rektor och lärare. Han har också från 1990 och framåt varit kursledare för kurser i folkbildningskunskap vid Linköpings universitet. Vi har stämt träff för att genomföra en intervju om ideologins betydelse för ideella organisationer i allmänhet. Men framförallt ska vi komma att prata om ideologins ursprung i det svenska forskningsfältet om ideella organisationer i relation till den undflyende, men numer beryktade föreläsningen från 1979. Det är under den intervjun som Lars återkommer till idrottsrörelsens avideologisering och uttrycker sig på ovan återgivna sätt.

I en parentes kan det kommenteras att citatet inte är taget ur sitt sammanhang, tack vare sina retoriska kvaliteter eller liknande, utan utgör en för Lars central och återkommande förklaringsmodell för hur det kommer sig att ideologins ställning i ideella organisationer har just sitt ursprung i denna tidsepok och delvis som ett resultat av idrottsrörelsens påstådda avideologisering. Oavsett om en läsare delar Lars Svedbergs syn på att idrottsrörelsen har avideologiserats, eller om devisen idrott åt alla enbart markerar en ideologisk kompassförskjutning, verkar det som att Lars använder sig av idrottsrörelsen som en signifikativ illustration för det övergripande skeendet i det svenska civila samhället vid denna tid.

I ett försök att kliva bakom texten – det vill säga föreläsningen från 1979 – för att förstå det sammanhang i vilket föreläsningen levererades, men också för att ställa frågor om influenser till och inneboende konflikter i texten, ställer jag i intervjun följaktligen frågor till Lars om alltifrån den tid och det samtal som föreläsningen omgärdades av till hans syn på ideologins framtid i ideella organisationer från dags datum och framåt. I detta kapitel redovisas därför delar av intervjun i relation till frågor om föreläsningens kontext, ideologins ursprung, ideologiers egenskaper, influenser och ideologins framtid i ideella organisationer.

Kommunaliseringens tidevarv

I en tolkning av världen bakom texten blir frågor om författarens ambitioner och tankar av förklarliga skäl viktiga. Minst lika viktigt, dock, är den kontext och sammanhang i vilket författaren verkade och föreläsningen levererades. Jag frågar därför Lars Svedberg om kontextens betydelse. Lars anger även själv och återkommer ofta i intervjun till sammanhangets betydelse för att förstå gjorda uttalanden om ideologins betydelse i hans texter och föreläsningar från denna tid. Som det kommer att visa sig, formuleras föreställningen om ideologins betydelse för ideella organisationer antagligen i en direkt dialog med pågående samhällsförändringar.

En av dessa pågående samhällsförändringar är den då pågående diskussionen och gränsdragningen mellan kommunal och ideell verksamhet. Exempelvis ställs följande fråga återkommande vid denna tidpunkt: Vilken roll har och ska de ideella verksamheterna ha i ett framväxande välfärdssamhälle? Samtalet med Lars Svedberg kom också att handla om detta inledningsvis.

Alltså 70-talet är ju banbrytande i någon mening när det gäller frivilligorganisationernas möjlighet till liv. [...] Med den här enorma välfärdsexplosionen som kom, inte minst med hjälp av invandrare, italienare, jugoslaver och andra, efter andra världskriget, så kommer man till en punkt där vi skulle skaka av oss alla ok. Vi inför religionsfrihet -62, alltså alla traditioner skulle bort. För en socialdemokrati blev ord som historia och tradition bannlysta. Nu var det bara framåt, inga ok kvar. I det starka samhället skulle ingen behöva jobba fritt och frivilligt. Då kommer tanken om ungdomsgårdar. Nu skulle kommunerna ta hand om ungdomarna. [...] Det är alltså en brytningstid mellan kommunal verksamhet och ideell verksamhet. Det är i det här perspektivet som det här [med ideologi] har vuxit fram. (Svedberg, 2010)

Parallellt med detta samtal om gränsdragningen mellan kommunal och ideell verksamhet förs också ett annat, och antagligen relaterat, politiskt samtal under mitten av 1970-talet om vad som kan benämnas som folkrörelsernas roll då och framöver, med bäring på frågan om ideologins betydelse och ursprung i det svenska forskningsfältet om ideella organisationer. Detta samtal har delvis dokumenterats i boken *Folkrörelserna i ny roll?* (Isling, 1975). Det är också Lars Svedberg som uppmärksammar mig på detta samtals betydelse för föreställningen om ideologins betydelse och som även ger mig ett exemplar av boken.

På baksidan av boken *Folkrörelserna i ny roll?* går det att läsa att det var kommunminister Hans Gustafsson som via ett tal vid Harpsundskonferensen den 4 april 1975 på nytt tände liv i vad som kallades för folkrörelsedebatten. Ett antal företrädare för de största och mest betydelsefulla ideella organisationerna hade samlats för att ta emot budskapet om den dåvarande regeringens planer att för att ”åstadkomma ett utvidgat samspel mellan samhället och folkrörelserna som kan ge folkrörelserna en vidgad roll i samhällsbyggnad” (Gustafsson, 1975: 38). En av Hans Gustafssons retoriska utgångspunkter var att det inte hade saknats debattörer som hade hävdats att de ideella organisationerna hade

spelat ut sin roll. Det hade bland annat påståtts att engagemanget för folkrörelsearbetet hade svalnat hos befolkningen, att folkrörelserna hade stelnat i sina arbetsformer samt att idealiteten hos medlemmarna hade avtagit. Men till skillnad från dessa debattörer ansåg kommunminister Gustafsson och den dåvarande regeringen att de ideella organisationerna visst hade en roll att spela i det nya samhälle som höll på att växa fram. Det var det budskapet som fördes fram vid Harpsundskonferensen till de närvarande representanterna för de olika ideella organisationer som har inbjudits.

Nytt bränsle lär också ha tillförts detta initiativ genom andra politikere uttalande i frågan, inklusive statsminister Olof Palmes tal hos IOGT-NTO-rörelsen. Lars Svedberg refererar till både tal och debatt i intervjun på Ersta Sköndal högskola:

Det var enorm presstorka denna sommar, uppenbarligen, för Palmes tal fick en flod av skribenter på ledarplats att tala om folkrörelserna helt plötsligt. Det som jag under 70-talets första hälft slogs för, om den här ideologin, kampen mot kommunaliseringen och allt det där; det fick plötsligt enorm uppmärksamhet. (Svedberg, 2010)

I den påföljande debatten skrevs flertalet ledarartiklar och artiklar av enskilda skribenter på kultursidorna i de stora dagstidningarna i Sverige. Följaktligen refereras till denna tid som ”den sommar då den längsta och hetaste debatten i politiska tal och på tidningarnas ledar- och kultursidor gällde folkrörelsernas roll idag och i framtiden” (Isling, 1975: 257).

Med andra ord verkar det som att Lars Svedbergs uttalanden om ideologins betydelse i ideella organisationer kan förstås och förklaras mot bakgrunden av bland andra dessa två pågående och antagligen intimt sammanflätande samhällsförändringar och samtal under 1970-talet, där den tilltagande kommunaliseringen kan sägas utgöra den ena polen och debatten om folkrörelsernas roll då och framöver den andra. Lars Svedberg placerar sig själv i detta sammanhang och utvecklar under intervjun ett resonemang om hur detta formar honom som folkrörelseideolog samt driver fram konkretiseringar av ideologins betydelse för de ideella organisationerna. Detta tar denna text till nästa avsnitt.

Föreställningen om ideologins betydelse formuleras

En återkommande frågeställning i samtalet på Ersta Sköndal högskola är av förklarliga skäl varifrån föreställningen om ideologins betydelse i ideella organisationer kommer. Har Lars Svedberg formulerat föreställningen på egen hand? Kommer föreställningen från andra aktörer? Eller finns det någon annan förklaring?

Referenserna och hänvisningarna i intervjun till tidsandan och de samtal som fördes under 1970-talet kommer tillbaka som förklaringar, men det verkar som att föreställningen framförallt långsamt har ”mognat fram” (Svedberg, 2010) hos Lars Svedberg. ”Jag var väldigt kritisk eller reserverad till den kommunala rollen. Man skulle ha ungdoms- och fritidsmässor ute på Älvsjömassan och där fotbollsplaner och konstgräs blev viktigare än ideologier.” (Svedberg, 2010) Och i sammanhanget av kommunaliseringstendenser och avideologiseringar av de ideella organisationerna, framförallt illustrerad med uttalanden

om idrottsrörelsen, anlitas Lars Svedberg intressant nog av Statens ungdomsråd för att vara just en kritisk röst mot kommunaliseringen i samtal med andra av Statens ungdomsråd anlitate debattörer. Till saken hör antagligen att Lars Svedberg är en del av nykterhetsrörelsen i allmänhet och IOGT-NTO i synnerhet. På så vis kan man också säga att han delar politiska värderingar med den sittande regeringen vid tidpunkten, men att inte formellt sett är en del av den politiska rörelsen.

Bakgrunden till detta är att Lars Svedberg vid mitten av 1970-talet blir medlem i en referensgrupp till sociologen vid Lund. Referensgruppen är en del av studier kring ungdomars intressen och livsstil, bland annat. Denna forskning mynnar sedan ut år 1979 i en mängd seminarier som anordnas för landets alla ungdomsförbund och på alla nivåer. Med stöd av staten presenteras sedan dessa forskningsresultat och statens syn på det civila samhället på olika orter runtom landet, ”från Kiruna till Malmö”, som Lars uttrycker det.

Detta faktum, det att Lars Svedberg anlitas av en statlig organisation, är oerhört spännande i sammanhanget och har antagligen bäring på den övergripande frågan i denna rapport, frågan om ideologins status i den svenska forskningen om ideella organisationer. Det kan, kanske något överdrivet, tolkas som att ideologins status i de ideella organisationerna delvis har sin grund i en statlig organisations önskan att driva denna fråga, bland annat genom att anlita just Lars Svedberg. Mer om denna tolkning i det avslutande kapitlet på denna rapport.

Åter till intervjun. Lars Svedberg menar på att föreställningen om ideologins betydelse mögnar fram i denna kontext, där han anlitas för att vara en kritisk röst mot kommunaliseringen. Ett exempel på detta från intervjun:

Jag blev helt enkelt ungdomsorganisationernas försvarsadvokat. Det var helt avsiktligt. [...] Jag blir personifierad med att försvara ideologi, och jag har förstått efteråt, att i och med att jag fick den rollen blev jag mer och mer fokuserad på det här med begreppet ideologi och kom att söka efter rötter och förklaringsmodeller. (Svedberg, 2010)

Det verkar med andra ord som att föreställningen om ideologins betydelse formuleras i detta sammanhang. Men med tanke på den här textens upptagenhet med kunskapsanspråkens grund såväl som direkta som indirekta hänvisningar kan jag i intervjun inte låta bli att explicit fråga huruvida dessa tankar inspirerats av andra personer och referenser? Lars Svedberg anger själv att han har lutat sig mot framförallt Hilding Johansson och Nils Elvander och deras texter om folkrörelser respektive intresseorganisationer. Han säger exempelvis att ”Min definition [av folkrörelser] den vilar i hög grad på Hilding Johanssons tankar, även om det inte är hans formuleringar.” (Svedberg, 2010)

Det framkommer dock längre fram i intervjun att dessa influenser enbart gäller förståelsen av folkrörelser och intresseorganisationer. Ideologins betydelse i denna typ av organisationer går tvärtemot inte att hänföra till varken Hilding Johansson eller Nils Elvander, eftersom de inte explicit uppehåller sig vid termen ideologi. Utifrån ytterligare borrhållande i denna fråga, svarar Lars Svedberg till slut att ”Jag hittar egentligen inga svar på frågan

om varför föreställningen om ideologi uppstår.” (Svedberg, 2010) Han säger i ett försök att utveckla detta tema att:

Min roll i Statens ungdomsråds team gjorde att jag växte mer och mer som ideolog. Rollen som försvarsadvokat för iderörelserna gjorde att jag utvecklade de här tankegångarna. Mycket av det här utvecklade jag i talarstolen. Tanken kommer när du står och predikar (Svedberg, 2010).

I fortsatta samtal mellan Lars Svedberg och mig framkommer att Lars har medverkat i andra statliga utredningar. I en av dessa, *Barns fritid* (SOU, 1974: 42), som intressant nog omnämner Lars bidrag i förordet, skriver han om relationen mellan folkrörelsen och ideologi vid två tillfällen. Exempelvis står det att ”Flertalet folkrörelser syftar till att aktivt verka i samhället och att därvid påverka skilda frågor samt driva utvecklingen i en bestämd riktning utifrån varje folkrörelses ideologi.” (SOU, 1974: 42: 125) Längre fram går det också att läsa att ”Folkrörelserna har i många avseenden fungerat som idégivare och rådgivare när det gäller samhällets utveckling och ideologisk förnyelse.” (SOU, 1974: 42: 129) Med andra ord förekommer kopplingen mellan folkrörelse och ideologi i Lars texter och samtal före 1979. Däremot visar en närmare analys av denna text att ideologibegreppet är relativt utvecklat i jämförelse med den dokumenterade föreläsningen från 1979. Detta bekräftas också av Lars i de fortsatta samtalen.

Sammantaget måste slutsatsen bli att föreställningen om ideologins betydelse i ideella organisationer är en föreställning som har mognat fram hos Lars Svedberg. Denna föreställning verkar dock inte ha mognat fram hos ett fritt, enskilt subjekt utan antagligen i en dialektik med det sammanhang som han verkade i; ett sammanhang som inkluderade exempelvis influenser från Hilding Johansson och Nils Elvander, kommunaliseringstendenser av ideell verksamhet, en då pågående folkrörelsedebatt såväl som uppdrag för Statens ungdomsråd, utifrån ett aktivt medlemskap i exempelvis nykterhets- och arbetarrörelsen samt i texter och talarstol.

Den 'rätta' referensen

I samband med detta samtal om föreläsningen från 1979 och dess kunskapsanspråk samt influenser kan det avslutningsvis passa sig att även kort återvända till publikationen *Ej till salu* från 1981. Det är ju den publikationen som många av källorna i det svenska samtalet om ideologi och ideella organisationer något felaktigt hänvisar till i sitt sökande efter lämplig referens. Jag frågar Lars Svedberg i intervjun om denna text och dess relation till hans föreläsning från 1979. Det visar sig, kanske föga överraskande, att det är just Lars Svedberg som har skrivit de delar i den formellt sett författarlösa *Ej till salu* som handlar om föreningar, folkrörelser och ideologins betydelse. Detta faktum skulle kunna förklara både flertalet referenser till den ospecificerade källan från 1979 såväl som ideologins framträdande roll i texten.

Samtidigt, i den anda som präglar denna text, ska det påpekas att även boken *Ej till salu*, och i förlängningen Lars Svedberg själv, refererar enbart till en av föreläsningarna från

1979, och då inte till vad som inom denna text kallas för den 'rätta' föreläsningen. Med andra ord begår och kanske initierar Lars Svedberg själv samma misstag som övriga publikationer inom forskningsfältet om ideologins betydelse för svenska ideella organisationer. Jag kan inte heller låta bli att undra om ovanstående konstateranden ska paras ihop med två andra aspekter för att ytterligare bidra till hur referensen från 1979 har förblivit dold i det svenska forskningsfältet.

De två andra aspekterna inkluderar för det första Lars Svedbergs ställning i folkrörelse-Sverige. Som folkrörelserepresentant och –ideolog under flera decennier kan det hända att hans person delvis överskuggade delar av hans textproduktion. Han blev med andra ord inte läst för att hans person och åsikter var så pass välkända. Den andra aspekten är något mer subtil och kan ha att göra med sammanblandningen mellan de olika Lars Svedbergarna. Det kan hända att referensen från 1979 över tiden i forskningsfältets omedvetna sakteliga har bytt författare, från folkrörelserepresentanten till professorn i socialt arbete med inriktning mot det civila samhället. Jag själv gjorde mig skyldig till denna sammanblandning tidigare och använde det initialt som en drivkraft för tidigare studier om ideologins status i svenska ideella organisationer.

Dessa tre aspekter sammantaget, det vill säga för det första att Lars Svedberg var författaren till vissa delar i *Ej till salu*, för det andra att Lars Svedberg är så pass välkänd i det svenska civila samhället samt för det tredje hypotesen om sammanblandningen mellan de olika personerna med namnet Lars Svedberg, kan ha bidragit till att referensen har traderats, visserligen felaktigt, utan att någon har undersökt den närmare.

Så långt tidsepoken och Lars Svedbergs roll i att upprätthålla ideologins betydelse för ideella organisationer. Nästa avsnitt lyfter fram de delar från intervjun som explicit diskuterade ideologins innehåll.

Ideologins innehåll kompletteras

I det andra kapitlet i denna text redovisas och diskuteras ideologibegreppet så som det framträder i föreläsningen från 1979. Bland annat framkommer att det existerar åtminstone två olika definitioner i föreläsningen, men även hur Lars Svedberg ser på ideologins betydelse för ideella organisationer. Varför då här, än en gång, återkomma till ideologins innehåll? Det enkla svaret på den frågan är att det under intervjun framkommer ytterligare information om hur Lars Svedberg ser på ideologi. Intervjun med Lars gav dessutom möjlighet till att ställa frågor om några av föreläsningens inneboende konflikter.

En sådan inledande komplettering och nyansering av resonemanget om ideologi rör det här med en logisk idé. Enligt Lars Svedberg består en ideologi inte enbart av en idé, utan av en uppsättning idéer. Dessa idéer ska vara logiskt sammanbundna och sättas in i ett sammanhang av en helhetssyn på samhället och hur det bör utvecklas. Av detta följer, enligt Lars Svedberg, att enfrågerörelserna exempelvis faller utanför folkrörelsedefinitionen, eftersom deras frågor inte omfamnar en helhetssyn på samhället och dess

utveckling. Med andra ord är inte alla idéer eller alla ideella organisationer ideologiska. En annan komplettering av föreläsningen är en kommentar till folkrörelsernas utveckling i gemen och studieförbundens utveckling speciellt. I föreläsningen går det att läsa att ”Man kan aldrig kompromissa med en idé – men man måste alltid kompromissa med medlen!” (Svedberg, 1979a: 107). Detta uttryck upprepas i intervjun med tillägget att folkrörelserna har gjort precis tvärtom. Det vill säga att de emellanåt har kompromissat med idén, men aldrig med medlen. Lars Svedberg menar på att det idag råder en ”total ideologisk vilshenhet” (Svedberg, 2010) när det gäller detta, men även när det gäller relationen mellan olika delar av folkrörelserna. Han lyfter exempelvis fram studieförbundens påståenden om att de har ideologier som helt felaktigt. Ett studieförbund är ett medel, en pedagogisk resurs för en folkrörelse och kan följaktligen varken ha en egen ideologi eller tillåtas existera på bekostnad av folkrörelsens ideologi.

En annan komplettering till föreläsningen 1979 har att göra med att det existerar två olika definitioner av termen ideologi i den texten. Den ena formuleras som att ideologi är ”en logiskt utvecklad idé” (Svedberg, 1979a: 101), medan den andra formuleras som att ideologi förstås som ”någonting att föra en kamp emot.” (Svedberg, 1979a: 103). Denna inneboende konflikt diskuteras utförligt i intervjun. Hur kommer det sig, undrar jag, att föreläsningen härbärgerar dessa två, ganska motstridiga perspektiv på ideologi? Bakom min fråga till Lars finns också intresset för det faktum att endast en av dessa två definitioner – den första – har citerats i forskningen om de ideella organisationerna.

Till skillnad från de publikationer i forskningsfältet som enbart rör sig med en av de två definitionerna menar Lars Svedberg på att dessa två är intimt förknippade med varandra. I såväl föreläsningen från 1979 som intervjun från 2010 kopplas folkrörelsedefinitionens första och sista punkt samman, det vill säga ideologi och värdegemenskap, under rubriken ”Gemenskap och kamp” (Svedberg, 1979a: 103). De två definitionerna av ideologi är förknippade med dessa begrepp, värdegemenskap och kamp, där den första definitionen har att göra med en formulerad idé och värdegemenskap medan den andra har att göra med den ideologiska kampen.

Den första definitionen som har traderats är ju den deklARATION man gör. Medan den andra definitionen är ju vad som kommer till uttryck. Om nu frikyrkorörelsen har formulerat sin ideologi i termer av en helt kristen värld, grundad på enskilda individers egen rätt att tolka guds ord. Inte att det är en teolog som ska tolka, utan den enskilda människan som själv ska uttolka guds ord och så vidare. Det är en formulerad ideologi. Men alltså arbetet, stegen man avser att ta mot den riktningpunkten, den måste ju bygga på ett hat och kärlek. Man måste ju upp på barrikaderna. [...] Om dessa människor inte är uppfyllda av det här, då händer det ju ingenting. Om de inte är uppfyllda av kampen emot den egentliga djävulen, om inte medlemmarna är uppfyllda av detta, då tar man inte ett endaste steg, inte ett myrsteg. (Svedberg, 2010)

Detta spänningsfält som målas upp i intervjun, mellan formulerad idé och omfamnad idé, mellan gemenskap och kamp, är centralt i Lars Svedbergs tänkande. Under intervjun återkommer han ofta till att ideologins fenomen i ideella organisationer berör dessa

dimensioner, där det ideologiska innebär en gemenskap med andra likatänkande och en kamp mot det andra. Någoting att älska och någoting att hata, som det står något tillspetsat i föreläsningen (Svedberg, 1979a: 103). Lars Svedberg kommenterar detta i intervjun:

En folkrörelse, det är två krafter som måste till för att den ska kunna leva. Det ena är att det finns någoting som man kan föra en kamp emot. Det är att bekämpa. En alkoholdjävul eller en socialistdjävul. [...] Man måste ha någoting att hata och någoting man älskar. Sammanhållningen, lagandan, vikänslan, balunserna, kul på nätterna, vi hör ihop, mitt livs puls. En folkrörelse överlever, menar jag, bara om dessa två krafter är i balans. Den folkrörelse som bara hatar, den går under. Och den som glömmet ideologin och bara älskar och har kafferep, går under. Det är balansen som saknas. (Svedberg, 2010)

I ett annat tillfälle i intervjun utvecklar Lars resonemanget om avsaknaden av den ideologiska kampen. En ideologi utan kamp, väcker inte engagemang, kommer inte till uttryck, och är då död, menar han. ”Ideologin blir då ett historiskt dokument.” (Svedberg, 2010)

Ett närliggande tema till frågan om två olika definitioner, och av särskilt intresse för mitt forskarintresse, är när Lars Svedberg diskuterar termerna ideologi och utopi i relation till varandra. Svedbergs första definition av ideologi handlar om att det ska vara en logiskt utvecklad idé. En viktig utopisk dimension av denna idé menar Lars är dock att den ska var ”nästintill ouppnåelig”, som en ”ledstjärna” (Svedberg, 2010).

Den tes man skriver fram, den utopi man skriver fram, den måste vara logisk. Utopi är någoting vansinnigt långt borta. För min del är det något nästintill ouppnåeligt, men det är en ledstjärna, det anger riktningen, färdriktningen. [Utopin] är den yttersta punkten. Ideologin anger färdriktningen. Utopin är det som man knappast kan nå, för den är nästintill ouppnåelig. Det är en stjärna som anger åt vilket håll man skall driva kampen för att vara på ”rätt” väg.

Till det ideologiska fenomenet fogas med andra ord här spänningen mellan ideologi och utopi, utöver tidigare spänningsfält mellan formulerad och omfamnad idé samt gemenskap och kamp. Sammantaget formulerar och tecknar Lars Svedberg en komplex bild och förståelse av ideologins fenomen i ideella organisationer. I en kommentar till denna komplexitet verkar det dessvärre som att denna mer nyanserade förståelse inte i lika grad har traderats vidare i forskningsfältet. En jämförelse mellan de som refererar till föreläsningen från 1979 och föreläsningen när det gäller ideologibegreppet visar att enbart föreställningen om ideologins status verkar ha traderats, medan ideologins komplexitet inte har det.

Ideologins betydelse för samhället och i framtiden

Lars Svedberg är ganska pessimistisk om ideologins betydelse i dagsläget för de ideella organisationerna. Detta framkommer mellan raderna i det återgivna samtalet ovan. Här behandlas denna aspekt mer explicit. Han säger på detta tema bland annat att ”Ideologierna är inte skrotade, men ideologierna har blivit historiska dokument.” (Svedberg, 2010)

Med avstamp i denna typ av påståenden diskuteras i intervjun också ideologins betydelse för samhället framöver. Hur ser han på framtiden? Finns det tecken i tiden som tyder på ett ideologiskt uppvaknande framöver?

Frågorna är viktiga, inte minst med tanke på att Lars Svedberg formulerade föreställningen om ideologins betydelse i ett liknande läge. Det vill säga att han under 1970-talet också upplever situationen som ideologiskt undermålig, men att han trots detta ändå såg embryon till företeelser som framöver skulle kunna leda till en ideologisk väckelse. Denna optimism inför framtiden återfinns även i den dokumenterade föreläsningen från 1979, där han i texten förutspår ett ”ideologiskt uppvaknande” (Svedberg, 1979a: 108). De företeelser som tyder på detta uppvaknande verkar bland annat inkludera den dåvarande välfärdsutvecklingen och ungdomens förnyade intresse för lokala frågor. Dessa företeelser har kommenterats tidigare i denna text.

Lars Svedberg kommenterar däremot i intervjun sin syn på och egen roll i det ideologiska uppvaknandet i intervjun på följande vis:

Jag trodde på en väckelse och var uppfylld av att predika den, och vara någon slags väckarklocka. Jag fick alltid applåder, väldiga applåder, men ingen blev väckt på ett sådant sätt att man vidtog några åtgärder. (Svedberg, 2010)

Önskan om ett ideologiskt uppvaknande som ett resultat av pågående företeelser under 1970-talet, samt främjad av Lars Svedberg själv i föreläsningar och texter, omvandlades dessvärre inte till handling bland de ideella organisationerna eller dess medlemmar. ”Men så blev det alltså inte” (Svedberg, 2010), kommenterar Lars i intervjun. Men pessimismen om nuläget föranleder inte pessimism inför framtiden. Det ligger inte för Lars Svedberg eller hans texter, skulle jag våga dryfta mig till att påstå. Han säger själv att ”Nu kan det ju komma nya ideologier, förhoppningsvis.” (Svedberg, 2010) Vilka ideologier skulle det kunna vara?

Djurrättsaktivisterna är för mig ett exempel. Andra exempel är kvinnorrörelsen, freds-rörelsen och miljörörelsen. Där finns en rad möjligheter. [...] Många menar på att nätet är en ny möjlighet idag. Att det där finns en ung politisk medvetenhet och att det pågår ett offentligt samtal. (Svedberg, 2010)

Visserligen är Svedberg i intervjun något skeptiskt till nätets möjligheter, utifrån att det till stora delar verkar handla om att informera omvärlden om privata företeelser samt att det är oklart hur nätets individuella praxis ska kunna omvandlas till en kollektiv kraft. Trots en viss skepsis kvarstår dock hoppet om framtiden och en ideologisk väckelse av den enkla men kraftfulla anledningen att en kultur, ett samhälle utan många och olika ideologier är dömt till undergång som en demokrati.

Jag menar att den kultur som inte har den rikedom att den lever med många olika ideologier är dömd till undergång, och man kan inte leva med en ideologi, som Nordkorea. Kraften består i att man måste ha många, olika ideologier som står emot varandra. För det är bara när ideologierna står emot varandra... Det är i den här skärningspunkten som demokratin existerar, när man ställer värderingar mot värderingar, när man tar och ger,

propagerar. Det är bara då man levandegör demokratin. Det samhälle som är ideologisk fattigt kommer också att dö. (Svedberg, 2010)

Förhoppningsvis står vi inför en ideologisk väckelse, menar Lars Svedberg med andra ord, inte bara för att några hoppas på det och att det finns tecken i tiden som pekar på detta, utan för att det är alldeles nödvändigt för demokratins existens och samhällets fortlevnad. Med detta avslutas redovisningen av intervjun med Lars.

I det här kapitlet har jag sökt att närma sig världen bakom föreläsningen från 1979 genom att redovisa delar av en intervju med Lars Svedberg. Intervjun genomfördes med syfte att ställa just frågor om exempelvis det sammanhang i vilket föreläsningen kom till och Lars Svedbergs egna tankar och idéer om ideologins betydelse i ideella organisationer. Samtalet med Lars Svedberg har bidragit med ytterligare och viktiga perspektiv på hans förståelse av ideologifenomenet, men har kanske blottat ännu mer några av de problem som tidigare har diskuterats i denna text. Det påföljande, avslutande kapitlet sammanfattar denna text samt återvänder till denna texts fråga om vad som står på spel i kunskapsanspråket om ideologins betydelse för ideella organisationer. Uttryckt annorlunda, varför formuleras och reproduceras föreställningen om ideologins betydelse för ideella organisationer?

Ideologi för stabilitet?

I ett textuellt universum verkar det som att föreställningen om ideologins roll i svenska ideella organisationer uppfinns och uppstår i och med att en specifik föreläsning från år 1979 dokumenteras för eftervärlden. Det är Statens ungdomsråd som anordnar en turnerande seminarieriserie på temat ungdomen, föreningslivet och kommersialismen. Med på turnén finns prominenta namn som Hans Zetterberg, Lars Ingelstam och inte minst Lars Svedberg, då folkrörelseförsvarare, sedermera folkrörelserepresentant och verksam vid bland annat Tollare folkhögskola och Linköpings universitet. I två föreläsningsspass, som upprepas gång efter annan vid konferenser från Kiruna till Malmö, lyfter Lars Svedberg fram och försvarar folkrörelsernas roll i samhället, där ideologins betydelse för dessa organisationer är en central dimension.

Antagligen har ideologins betydelse för ideella organisationer lyfts fram och betonats i andra sammanhang, också av Lars Svedberg (exempelvis SOU, 1974: 42), men det verkar som att det är först i och med denna dokumenterade föreläsning som föreställningen sätts på pränt.

Ideologi enligt Lars Svedbergs föreläsning är en logiskt sammansatt idé, som inkluderar en helhetssyn på en ideell organisation, dess roll i samhället samt samhällets utveckling. Utöver att fungera som ett instrument för att samla organisationen i värdegemenskap, bidrar den till att konstruera en kamp mot andra eller felaktigheter i samhället. Till detta kunskapsanspråk hör att ideologin bidrar till att särskilja ideella organisationer från andra typer av organisationer. Ideologi är med andra ord ett centralt fenomen för, i och med ideella organisationer.

Paradoxalt och intressant nog ”försvinner” den nedtecknade, redigerade och dokumenterade föreläsningen från 1979 extremt snabbt från den textuella horisonten. Föreställningen om ideologins betydelse för ideella organisationer reproduceras visserligen och lever kvar under en lång tid, så pass länge att det numer nästan tas för givet. Men redan så snart som år 1981, bara två år efter att det att föreläsningen dokumenteras, börjar andra publikationer och forskningstexter hänvisa felaktigt till denna föreläsning och i förlängning det kunskapsanspråk den representerar. Faktum är att i inget fall hänvisas direkt till denna föreläsning, i vissa fall enbart till en formellt sett författarlös publikation från 1981 och i andra fall blandas korten ihop, där årtal, författare och publikationer mixas liksom barnens visklek.

Det faktum att den rätta referensen försvinner från den textuella horisonten kan diskuteras utifrån hur det akademiska arbetet faktiskt bedrivs och premieras. I forskande och vetenskapande är det svårt med referenser som faller utanför de givna och accepterade ramarna. I vissa delar av den akademiska världen existerar det krav på att ”riktiga”

referenser ska vara vetenskapligt granskade och helst publicerade i färska internationella tidskrifter. Lars Svedbergs föreläsning från 1979, dokumenterad i Statens Ungdomsråds stencilformat, uppfyller näppeligen dessa krav.

Givet denna typ av praxis inom forskningen skulle det kunna tolkas som att den rätta referensen mer eller mindre avsiktligt begravs till förmån för mer 'vetenskapliga' eller allmänt accepterade, sekundära referenser. Med andra ord skulle det kunna uttryckas som det specifika kunskapsanspråket har reproducerats och upprätthållits med hjälp av att upphöja och bibehålla andra referenser än den ursprungliga.

En alternativ tolkning är att ursprungstexten inte har lästs överhuvudtaget och att det är därför som den rätta referensen snabbt försvinner från forskningshorisonten. Två empiriska resultat stöder denna tes. Den första är att refererandet till olika publikationer som behandlar ideologi och ideella organisationer skiljer sig betänkligt åt från hur publikationerna själva behandlar ämnet. Det andra är empiriska fyndet är relaterat till det första. Som tidigare har uppmärksammats i denna rapport omfamnar den rätta referensen från 1979 en komplex bild och förståelse av ideologins fenomen. En jämförelse mellan de som syftar till att referera till denna föreläsning och föreläsningen när det gäller ideologitermen visar att det enbart är föreställningen om ideologins betydelse som har traderats, medan ideologins komplexitet inte har det.

Det ska tilläggas att det i denna text presenteras löpande andra perspektiv och tolkningar till detta skeende. Kanske är det så att Lars Svedbergs egen person överskuggar delar av hans textproduktion? Att man inte behöver läsa hans texter för att veta vad som står i dem? Det skulle också kunna vara så att det har skett sammanblandningar mellan olika personer med namnet Lars Svedberg och med närhet till det aktuella forskningsfältet. Kunskapsanspråket om ideologins betydelse för ideella organisationer byter i sådana fall upphovsman och kan därmed traderas vidare enbart med referens till lämplig person snarare än publikation.

Till dessa tolkningar om varför den rätta referensen försvinner ska återigen statens roll i att formulera detta kunskapsanspråk lyftas fram. Samtalet med Lars Svedberg som delvis redovisas i denna text visar på hur instrumentell Statens ungdomsråd var i att erbjuda Lars en plattform för att försvara de ideella organisationerna och utveckla tankarna om ideologins betydelse. Det verkar med andra ord som att delar av staten har frammanat och önskat en tydligare ideologisk profil hos de ideella organisationerna. Denna hypotes kan finna stöd i en tidigare publikation om hur staten ser på ideologins betydelse i de ideella organisationerna. I texten *Statens syn på ideologi* (Larsson, 2007) framkommer det att även när det gäller folkbildningen så önskar den svenska regeringen att folkbildningens organisationer odlar en tydligare ideologisk profil. I dessa två fall verkar det som att det är staten som eldar på den ideologiska utvecklingen snarare än de ideella organisationerna själva.

Spelar dessa saker någon roll? Har det någon som helst betydelse att föreställningen om ideologins betydelse för ideella organisationer först nedtecknas så sent som 1979? Att den texten försvinner från det textuella medvetandet, att det akademiska hantverket därefter uppvisar ett flertal brister eller att staten verkar spela en roll i att producera och reproducera detta kunskapsanspråk?

I någon mening tror jag att det skulle kunna ses som mindre betydelsefullt. Kunskapsanspråket om att ideologin är central för ideella organisationer har visserligen reproducerats sedan 1979, i olika typer av texter och sammanhang. Men däremot har det ytterligen sällan utgjort ett fundament för ett längre resonemang eller en argumentation. I de flesta fall är det till och med så att ideologins betydelse för ideella organisationer enbart har rört hur organisationsformen folkrörelse ska definieras. Detta gäller i viss mån även kunskapsanspråkets ursprung, där Lars Svedbergs första, om än inte främsta, poäng är att ideologin är ett av nio olika kriterier för en riktig folkrörelse. Endast i några fall har detta kunskapsanspråk testats, och då ofta med ny empiri snarare än litteraturstudier.

I en annan mening tror jag att kunskapsanspråket och dess undflyende ursprung hänger samman och spelar en stor roll. Föreställningen om att ideella organisationer är annorlunda, att de skulle härbärgera någon form av egenart har varit viktig för organisationerna själva men även för deras omgivning. Frågan om särart är än mer aktuell idag, där exempelvis statens finansiella bidrag till de ideella organisationerna eller forskningen om denna del av samhället delvis utgår ifrån föreställningen om att dessa organisationer skulle vara annorlunda. Ideologi tillsammans med andra särartsfenomen som medlemskap och ideellt arbete utgör viktiga bitar i detta pussel.

Om föreställningen om särart, eller ideologi, kan dekonstrueras, bland annat genom att lyfta fram dess skakiga ursprung, riskerar också argumentationen för speciella kanaler för finansiering att falla isär. Det verkar med andra ord finnas flera skäl till varför kunskapsanspråket om ideologins betydelse, dess ursprung och dess teoretiska och empiriska grund inte har utsatts för närmare granskning.

Denna typ av granskning av kunskapsanspråk och resonemang lyfter fram akademins ideologiska dimension och funktion i samhället. För vissa är akademins ideologiska position en självklarhet. Hur skulle forskningen och akademien kunna undkomma det normativa och ideologiska som präglar det övriga samhället? På vilket sätt skulle vi vara befriade från värderingar och ideologier? För andra är denna typ av samtal antingen besvärande eller rentav felaktiga. Enligt detta perspektiv är forskningens roll att vara en neutral observatör och kunskapsproducent. Oavsett vilket perspektiv som anläggs framgår det av denna text att i just detta fall har den svenska forskningen, genom brister i det akademiska hantverket, i allra högsta grad bidragit till en kunskapsproduktion och –upprätthållande av ideologisk karaktär.

Med den senare diskussionen närmar sig denna text en avslutande fråga om varför detta kunskapsanspråk införs och vilken roll det har spelat. Ovan framgår att det finns olika

skäl till detta, inklusive finansiella skäl. Jag tror dock att dessa skäl kan placeras i ett mer teoretiskt intressant sammanhang än enbart de rena materiella förklaringsgrunderna. Passande nog har även detta teoretiska sammanhang att göra med ideologi och hur det kan förstås. Frågan är nämligen om det inte är så att föreställningen om ideologins status för ideella organisationer uppfinns och upprätthålls, inte för att åstadkomma förändring, utan för att bevara det rådande läget? Inte för att återvända till någon form av ideellt ursprung, utan för att motverka ytterligare förändringar av de ideella organisationerna, som till exempel att motverka kommunaliseringen och kommersialiseringen av de ideella organisationerna. Kort och gott, ideologi för stabilitet?

För att komma fram till denna teoretiska tolkning behöver vi återgå till hur begreppet ideologi ska definieras. I traderandet av föreställningen om ideologins betydelse för ideella organisationer har de andra publikationerna i det svenska forskningsfältet framförallt definierat ideologi som en logiskt utvecklad idé. Trots denna definition har denna text visat på att Lars Svedberg själv omfamnar en mer komplex förståelse av ideologibegreppet, där han exempelvis skiljer på att formulera och omfamna ideologier. Av intresse för resonemanget här lyfter Lars också fram relationen mellan ideologi och utopi, där ideologi är kompassriktningen och utopin den nästintill ouppnåeliga ledstjärnan. Även en forskare som Sven-Eric Sjöstrand hårbärgerar en mer dynamisk förståelse av ideologins fenomen, och pratar om ideologins dubbla funktioner. Det vill säga att ideologin emellanåt bör användas för stabilitet, emellanåt för förändring.

Utifrån en dylik, mer nyanserad förståelse av ideologi, hur kan denna rapports resultat tolkas? Ideologins införsel i det svenska forskningssamtalet verkar då handla väldigt lite om förändring, till skillnad från hur det pratas om ideologins roll som förändringsagent i svenska ideella organisationer. Det verkar lika lite handla om ett ökat tryck på förändring av samhället. Snarare framträder den stabiliserande funktionen i relation till kunskapsanspråket. Uttryckt annorlunda verkar det som att ideologins status i forskningen om svenska ideella organisationer lyfts fram för att motverka förändring, för att stabilisera de ideella organisationerna och för att peka på deras unika ställning i det svenska samhället. Ideologi för att bevara den svenska modellen, inte för att förändra. Intressant nog kan det hävdas att Lars Svedberg även framhåller detta, när han diskuterar hur han i kommunaliseringens tidevarv blev de ideella organisationernas försvarare med hjälp av bland annat termen och fenomenet ideologi.

Med en sådan förståelse av ideologibegreppet blir denna rapports samlade slutsats att föreställningen om ideologins status i svenska ideella organisationer uppfinns på 1970-talet och upprätthålls än i dag i forskning och praktik, där syftet med att betona ideologi varken är organisatorisk eller samhällelig förändring, utan för – vad det verkar – främja stabilitet.

Referenser

Litteratur

- Axelsson, S. (1987) I rörelse? En problematisering i stället för en definition av folkrörelse. Stockholm, Institutet för framtidsstudier.
- Berg, P. O. & Jonsson, C. (1991) Strategisk ledning på politiska marknader. Opinionsbildning och intern förankring i förvaltningar och folkrörelseorganisationer, Lund, Studentlitteratur.
- Beyer, J. (1981) Ideologies, values and decision-making in organizations. IN Nyström, P. & Starbuck, W. (Eds.) Handbook of Organizational Design. Oxford.
- Dale, A. & Spencer, L. (1977) Sentiments, Norms, Ideologies, and Myths, Brussels.
- Elvander, N. (1966) Intresseorganisationerna i dagens Sverige, Lund, Gleerup.
- Engberg, J. (1986) Folkrörelserna i välfärdssamhället, Umeå, Statsvetenskapliga institutionen.
- Foucault, M. (1972 (1969)) The Archeology of Knowledge, London.
- Gawell, M., Johannisson, B. & Lundqvist, M. (Eds.) (2009) Samhällets entreprenörer. En forskarantologi om samhällsentreprenörskap, Stockholm, KK-stiftelsen.
- Gouldner, A. (1976) The Dialectics of ideology and technology, London.
- Gustafsson, H. (1975) Folkrörelsernas roll i samhället. IN Isling, Å. (Ed.) Folkrörelserna i ny roll? Mölnlycke, Sober förlag.
- Henriksen, L. S. (1996) Lokal frivillig organisering i nye omgivelser, Aalborg, Alfuff.
- Holm, O. (1989) Organisation i dissonans : konsumentrörelse i brytningstid, Stockholm, Timbro.
- Hultén, P. & Wijkström, F. (2006) Särart och mervärde i den ideella sektorn - en studie om ledares syn på den idéburna organisationens betydelse. Stockholm, Socialstyrelsen.
- Isling, Å. (Ed.) (1975) Folkrörelserna i ny roll? Sammanställning av den aktuella folkrörelsedebatten, Mölnlycke, Sober förlag.
- Johansson, S. (2001) Självständiga rörelser eller kommunala underleverantörer? Ideella organisationers roll i välfärdssystemet, Göteborg, Centrum för forskning om offentlig sektor (CEFOS), Göteborgs universitet.
- Johansson, S. (2005) Ideella mål med offentliga medel : förändrade förutsättningar för ideell välfärd, Stockholm, Sober.
- Jonsson, C. (1995) Ledning i folkrörelseorganisationer - den interaktiva ledningslogiken, Lund, Lund Univ. Press.
- Larsson, O. (2007) Statens syn på ideologi. Ideologibegreppet i folkbildningspropositioner sedan 1990. Mimers årliga forskarkonferens. Uppsala.
- Lorentzen, H. (1993) Frivillighetens integrasjon - staten og de frivillige velferdsproducentene, Oslo, Institutt for samfunnsforskning.

- Lundström, T. & Wijkström, F. (1997) *The nonprofit sector in Sweden*, Manchester, Manchester University Press.
- McCarthy, J. & Zald, M. (1976) *Resource Mobilization and Social Movements*. *American Journal of Sociology*.
- Segnestam Larsson, O. (2009) *Ideologi och ideella organisationer. En förstudie av ideologibegreppet i svensk forskning och praktik*. Ersta Sköndal högskola arbetsrapportserie. Stockholm, Ersta Sköndal högskola.
- Sjöstrand, S.-E. (1985) *Samhällsorganisation*, Lund, Doxa.
- Sjöstrand, S.-E. (1987) *Organisationsteori*, Lund, Studentlitteratur.
- SOU (1974: 42) *Barns fritid: fritidsverksamhet för 7-12-åringar*, Stockholm, Allmänna förl.
- SOU (1987: 33) *Ju mer vi är tillsammans : betänkande*, Stockholm, Allmänna förl.
- SOU (1988: 39) *Mål och resultat - nya principer för det statliga stödet till föreningslivet*. Stockholm, Allmänna förl.
- SOU (1992: 130) *Vinna eller försvinna? - folkrörelsernas lotterier och spel i framtiden* Stockholm, Allmänna förl.
- SOU (1993: 71) *Organisationernas bidrag : betänkande*, Stockholm, Allmänna förl.
- Statens ungdomsråd (1979) *Ungdomen, föreningslivet och kommersialismen*, Seminarieriet Sommaren - Hösten 1979. Stockholm, Statens Ungdomsråds arbetsgrupp om fritidens kommersialisering.
- Statens ungdomsråd (1981) *Ej till salu. Rapportserien Till varje pris*, Stockholm, Liber Förlag.
- Svedberg, L. (1979a) *Folkrörelserna i konkurrens med tiden. Folkrörelsernas egna kommersiella engagemang. Folkrörelserna som alternativ i framtiden. Ungdomen, föreningslivet och kommersialismen*. Stockholm, Statens ungdomsråd.
- Svedberg, L. (1979b) »Varför skall just djävulen ha alla fina melodier?« *Folkrörelsernas framväxt, roll idag och i framtiden*. IN ungdomsråd, S. (Ed.) *Ungdomen, föreningslivet och kommersialismen*. Stockholm, Statens ungdomsråd.
- Therborn, G. (1980) *Vad gör den härskande klassen när den härskar?*, Häftet för kritiska studier.
- Vetenskapsrådet (2003) *Svensk forskning om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser*. Stockholm.

Intervjuer

- Svedberg, L. (2010) *Intervju 100318*. Stockholm.

Bilaga A: Den 'rätta' texten

Den rätta referensen och den rätta texten är antagligen som tidigare nämnts i denna rapport en dokumenterad föreläsning från 1979. Statens ungdomsråd hade organiserat en seminarierie under sommaren och hösten detta år för att diskutera och belysa fritidens kommersialisering. Seminarierien inkluderade skilda föreläsare, som Lars Ingelstam, Hans L Zetterberg och Lars Svedberg, och riktade sig till ett stort antal ungdomsorganisationer, inklusive politiska, religiösa och andra folkrörelseanknutna ungdomsförbund. Under titeln *Ungdomen, föreningslivet och kommersialismen* dokumenterades sedan dessa föreläsningar i form av stenciler. Det framgår inte av dessa stenciler vilket av dessa seminarier som dokumenterades, om det ens vore möjligt att relatera text till en viss specifik föreläsning.

Med tanke på den betydelse som Lars Svedbergs föreläsning sedermera har kommit att få i den svenska forskningen om ideella organisationer, och utifrån det konstaterade faktum att få verkar ha läst denna text, reproduceras denna text här, med start på nästa sida, med Lars Svedbergs tillstånd. Ett minimalt antal redigeringar har gjorts för att formatera texten till denna rapport. Detta gäller exempelvis val av typsnitt och reproduktion av bilder. Paginering och liknande är däremot inte ändrade.

Folkrörelserna i konkurrens med tiden. Folkrörelsernas egna kommersiella engagemang. Folkrörelserna som alternativ i framtiden.

När folket drömmer om mera jämlikt och rättvisa levnadsbetingelser sker ett uppvaknande. Ur sådana önskedrömmar hos människorna föds visionerna. Visionerna om ”det bättre samhället”. Visionerna manar fram ett vetande – kunskap om tingens ordning. När kunskapen blottar orättvisorna och de verkliga krafterna i samhällssystemet – föds kampen. Folket går samman, leden sluts. I former som tillmäter alla lika rätt och värde tas beslut om vilka krav som skall resas. –Redskapet heter demokrati.

En folkrörelse föds. Det brådskar. Tiden är dyrbar.

Djävulen då? Ja, när det gäller en samhällsutveckling på demokratisk grund – då heter djävulen tidsfördriv!

Många ”tidsfördrivande djävlar” har vi sett födas och få livsutrymme i vårt samhälle under senare tid. En hel nöjesindustri som tagit som sin uppgift att sörja för människors fritid – eller mera rakt på sak – att mot god ersättning sörja för att fördriva människors fritid – till ingen annans nytta än profitens.

Men det hör till saken:

att folkrörelserna verkat för en levnadsstandard som möjliggör denna fritidskonsumtion, att det är folkrörelserna som har byggt upp det nuvarande samhället med alla dess passiverande inslag.

Så kom då till slut ett uppvaknande. Men debatten gällde inte direkt kommersialism och dess negativa effekter.

Folkrörelsedebatten

När folkrörelsedebatten blossade upp den heta sommaren 1975 så gällde diskussionen hur vi skulle kunna bevara och vidare-

utveckla demokratin. Vår demokrati, som vi håller så högt, som vi så sätter vår tilltro till, som vi så förlitar oss på. Nu konstaterades att den unika svenska demokratimodellen haltade alltmer. Främst den del av modellen som bygger på att folket går samman i olika rörelser och som med sin opinionsbildning svarar för en mellanvalsdemokrati.

Efter 20 års samhälleligt experimenterande med att överta de funktioner som folkrörelserna tidigare svarat för konstaterades ett mindre bra resultat. –I kraft av det expanderande och starka samhället skulle institutioner, experter och allmän teknisk och ekonomisk utveckling göra bättre vad folkrörelserna tidigare gjort. Den nya skolan, ungdomsgårdarna och televisionen dateras till märkesåret 1955. 20 år senare – alltså 1975 – konstaterades i folkrörelsedebatten att lärarkåren, flipperspelen och underhållningsväldet inte gav den demokratiska fostran och parlamentariska skolning som föreningslivet tidigare svarat för.

Märklig kunskapsbrist

Nu när vi följer ännu en förnyelse av skolan i SIA-termer med föreningsmedverkan och hur misslyckade fritidsgårdar skall bli föreningsgårdar finns det skäl att undra huruvida skolfolk och fritidsfolk är särskilt upplysta i denna fråga. Är man klar över att föreningslivets värden består i dess idéinriktning och demokratiska funktion? Det förefaller inte så. Snarare får man uppfattningen att föreningarna skall släppas in därför att det är ”ena riktiga djävlar på tidsfördriv”. –En fullständig missuppfattning ... eller? –Det är märkligt vad kunskapen om folkrörelserna är dålig, i det här fallet bland rektorer och fritidschefer.

Ännu märkligare är det att många av föreningsfolket själva uppvisar stora brister i kunskap om folkrörelser. I förlängningen av folkrörelsedebatten 1975 har föreningslivet kommit att framstå som patentlösningen på all sköns samhällsproblem. När ordet folkrörelse åter blivit ett honnörssord framhålls snart sagt allt som folkrörelser.

Vad är folkrörelser?

Det finns skäl att hålla isär folkrörelser, intresseorganisationer, hobbyorganisationer, folkrörelseföretag. Det finns t o m föreningsfolk som kallar studieförbund för folkrörelser.

Innebörden av begreppet ”folkrörelse” är ”samhällsförändrare”.

Jag framhåller i att resa mina åtta krav för att definiera folkrörelser:

1. Ideologi

Med ideologi menar jag en logiskt utvecklad idé. De idéer som en rörelse driver måste sättas in i ett sammanhang – en helhetsyn på samhället och hur det bör utvecklas.

2. Opinionsbildning

Samhällsförändringar kan åstadkommas endast om rörelsen förmår att påverka dem som ytterst fattar beslut – politiker. En folkrörelse måste därför bilda opinion – opponera sig – motsätta sig det de tycker är fel i vårt samhälle och kräva den förändring som de tror på. Hur starkt en opinion är, d v s i vilken utsträckning beslutsfattare tar hänsyn till den, är beroende av hur många som ställer sig bakom de krav som förs fram. Kampen måste inriktas på att vinna många för rörelsens idé.

3. Numerär

För att en rörelse verkligen skall få ett inflytande på samhällsutvecklingen måste den utgöra en viss numerär – bestå av en stor mängd medlemmar. Det exakta medlemsantalet kan inte uttryckas i siffror, men rörelsen måste omfatta en stor del av folket – folkrörelse. Numerären måste vara så stor att beslutsfattarna kan uppfatta rörelsens krav som uttryck för folkets vilja. Den rörelse som räknar några tusen medlemmar kan mera sällan förmå samhället att lyssna på deras krav. Däremot kan den rörelse som räknar några hundratusen medlemmar förvänta sig att samhället skall ta hänsyn till vad denna del av folket ger uttryck för.

4. Geografisk spridning

För att kunna kalla sig en rörelse bland folket bör den utgöra en organisation med föreningar runt om i landet. Den rörelse som finns tillgänglig endast för en lite och begränsad del av landet (byalag, lokala aktionsgrupper) kan inte påräkna att samhället i stort skall förändras utifrån de krav som där förs fram.

5. Öppen för alla

Ingen skall förhindras medlemskap som vill delta i den verksamhet som en förening bedriver förutsatt att man vill omfatta ideologin.

De organisationer som erbjuder medlemskap endast till vissa individer, t ex Lions Club och Rotary, kan inte betraktas som folkrörelser.

6. Demokratisk

En folkrörelse arbetar demokratiskt. Det innebär att var och en – varje medlem – skall ha samma möjlighet att väcka förslag och påverka beslut. Arbetsformerna skal bygga på de grundvärderingar som vår demokrati vilar på. Härmed blir folkrörelserna en demokratisk skola för medborgarna och ett forum där demokratin kan utvecklas vidare. Samhällsförändringar genom opinionsbildning sker med stöd av demokratiskt fattade beslut.

7. Fri från stat och kommun

Vårt samhälle förändras genom politiska beslut. Beslut som fattas efter våra demokratiska spelregler. I detta ligger att förändringarna blir vad starka opinioner ger uttryck för.

Folkets mening kommer till uttryck i de skilda folkrörelserna och deras opinionsbildning, som förmedlas till beslutsfattarna – folkets representanter i riksdag, landsting och kommuner. Detta förutsätter att folkrörelserna står i en oberoende ställning till stat och kommun.

En oberoende ställning innebär att rörelsen har full handlingsfrihet, bestämmer helt om sin egen verksamhet, inom ramen för samhällets demokratiska principer och funktioner.

8. Gemenskap

Folkrörelser – föreningsliv – skall innebära gemenskap. Det kan dock inte innebära gemenskap som något fristående därför att det är ett mänskligt behov. Skall en äkta och varaktig gemenskap uppstå förutsätter det att de som kommer samman har något gemensamt som binder dem samman. En folkrörelse måste omfatta ideologisk gemenskap - värdegemenskap.

Finns det då någon rörelse av i dag som uppfyller de åtta kraven? Här måste var rörelse för sig göra den egna prövningen. Men utgångspunkten är klar – det är inte folkrörelsedefinitionen som skall ändras utan organisationerna plattform för sitt arbete. Ordningen måste återställas!

När folkrörelserna nu inte längre är vad de har varit så finns det anledning att se till vad som har förändrats och varför. Främst då de senaste 25 årens allmänna utförsbacke för folkrörelserna. Orsakerna till den senaste tidens utveckling får vi söka såväl internt i rörelserna som externt i det omgivande samhället. Jag skall dock inte här ta upp utrymmet med en sådan analys, men väl något peka på två funktioner som gäller folkrörelsernas roll.

Gemenskap och kamp

Först då en koppling till folkrörelsedefinitionens första och sista punkt. Ideologi och gemenskap. De två drivkrafterna i en rörelse. Med ideologi förstås någonting att föra en kamp emot. Någonting att bekämpa – en kapitalistdjävul, en alkohol- och narkotikadjävul, den egentliga djävulen .... – var rörelse utifrån sin ideologi- Med gemenskap förstås en gruppstillhörighet som ger trygghet och styrka, säkerhet och mod, upplevelser och utveckling. Där måste finnas någonting att tycka om – social samvaro, vi-känsla, laganda, solidaritet, kamratskap, omtanke och hänsyn – allt det där som gör att människor i en förening känner att vi hör ihop. Låt mig spetsa till de här två drivkrafterna – någonting att tycka om och någonting att bekämpa – med ”någonting att älska” och ”någonting att hata”. Det här två drivkrafterna måste leva parallellt. Det är inte framkomligt med bara den ena eller den andra.

Jag dristar mig till att påstå, att en av orsakerna till utförsbacken på sistone sammanhänger med att folkrörelserna de senaste 25 åren bara har älskat. I en tid då människor allt mer fråga efter social samvaro har vi i vårt samhälle servat med prylar för gemenskap – märk väl, inte värdegemenskap. Om än ett något vrängt exempel, men ändå... Vi bjuder ”meningsfull fritidssysselsättning” som det heter i så många fritidsdiskussioner genom att i bostadsområdets källarlokal ställa in ett bordtennisbord. –Fabrikanten Stiga jublar och idéerna dör!

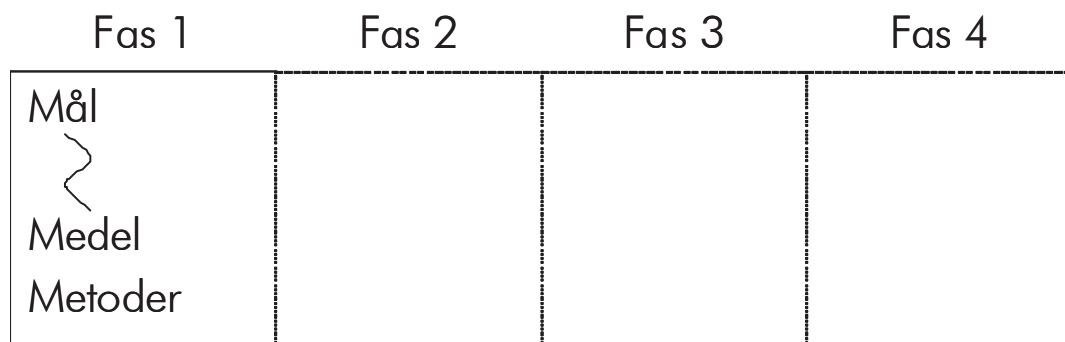
Låt oss nu se till en annan funktion som gäller folkrörelsernas roll.

Medel har blivit mål

Folkrörelsearbetet syftar till att nå uppställda mål – ett ideologiskt mål. Pionjärerna förstod ganska snart att det krävdes en mängd medel, metoder, tillvägagångssätt för att kunna förverkliga målen. För att kunna föra ut sitt budskap blev det nödvändigt med verksamheter som attraherade. Det gällde då, liksom nu, att ständigt finna nya medel och metoder. I takt med tiden – och ständigt före. Så föddes och utvecklades amatörteatern, programarbetet, folkdansen och studiecirkeln. Idrott, friluftsliv och modellbygge är senare aktivitetsformer.

Barn och ungdomsarbetet har med tiden starkt förändrats – dessvärre dithän att det har blivit svårt att särskilja vad som är mål och vad som är medel.

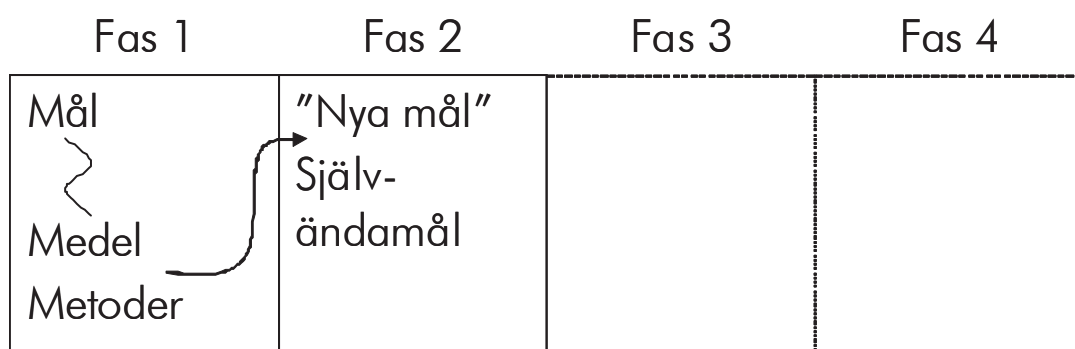
Denna förändring – sammanblandning av mål och medel – kan beskrivas över fyra faser.

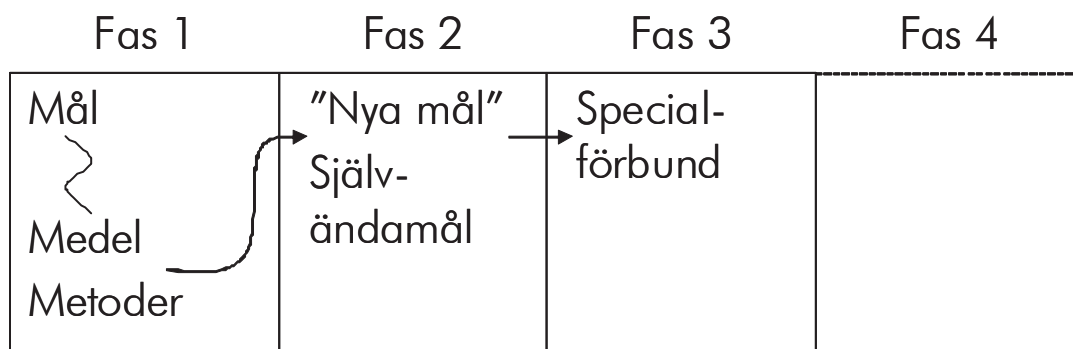

Så snart den ideologiska förankringen avmattas framtonar aktiviteten i sig som ett självändamål. Att dansa folkdans eller spela teater har för de deltagande blivit mål i sig och där kampen kommit på undantag. När idrottsrörelsen växte till en folkrörelse var det under en ideologisk devis ”En sund själ i en sund kropp”. Medlen var fotboll, bandy, handboll ... ishockey. Här gäller nu inte längre att med dessa medel skapa sunda själva i sunda kroppar. Det ideologiska målet har bytts ut till ett materiellt mål – ett fotbollsmål, ishockeymål...

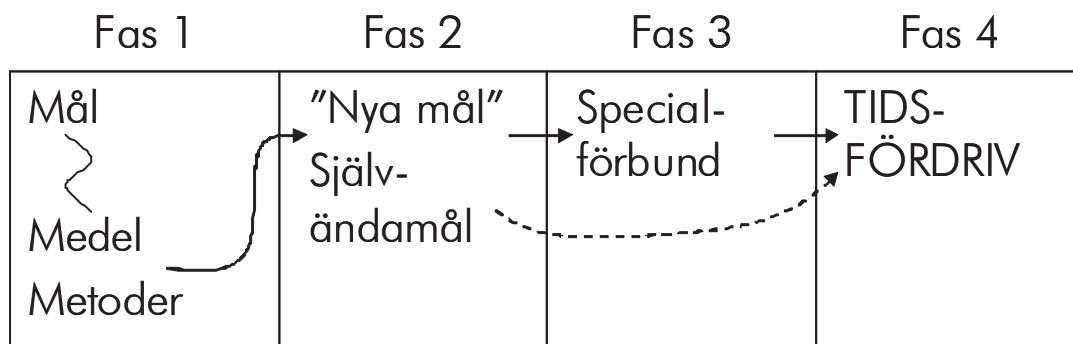
I denna andra utvecklingsfas har således det som ursprungligen varit medel blivit ”nya mål” – självändamål.

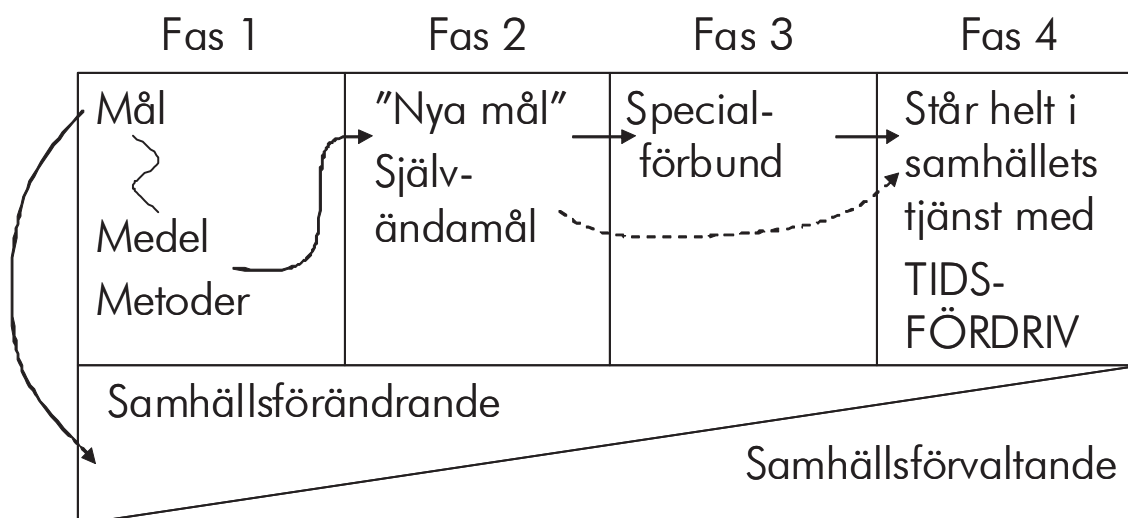
Ett flertal medel har i ett tredje steg utvecklats till fristående företeelser – specialförbund. Folkdansandet har format sig till Svenska ungdomsringen för bygdekultur och helt nyligen har amatörteaterfolket bildat en egen riksorganisation, ATR. Men även aktiviteter som många andra idérörelser haft som medel har utvecklats till specialförbund. Utöver att idrotten av i dag består av 54 specialförbund så kan nämnas Sveriges modellflygförbund, Sveriges fritidsfiskares förbund och Sveriges schackförbund. Dessa ”hobbyorganisationer” utgör en stark konkurrent till ett idéburet barn- och ungdomsarbete. De medel som har nått positionen att utgöra specialförbund är inte längre möjliga medel för andra organisationer. Specialförbunden har nämligen specialledare, speciallokaler, specialverktyg, specialtävlingar, specialspecial. Det skall också noteras att dessa ”hobbyorganisationer” uppbär statliga och kommunala bidrag på samma grunder som idérörelsen.

Slutsteget blir att specialförbunden står helt i samhället tjänst och bjuder TIDSFÖRDRIV. Detsamma gäller också idérelser som med sina aktiviteter betraktar medlen som mål. Det är kännetecknande för verksamhetsberättelser att där redovisas ett antal bordtennisgrupper för det gångna verksamhetsåret, men där inget sägs om i vilken utsträckning idéfrågorna tagits upp i gruppaktiviteterna.

Det ideologiska målet står för "samhällsförändring". Denna folkrörelsefunktion blir allt mindre och mindre över dessa fyra faser. Däremot växer i motsvarande omfattning en annan funktion, nämligen den samhällsförvaltande.

Den logiska ordningen måste återställas!

De ideologiska – och ursprungliga – målen måste på nytt utgöra grundvalen för folkrörelsernas verksamhet. Här krävs inga nya konstruktioner. Däremot måste medel och metoder ständigt förändras så att de är tidsenliga, men det gäller också att vi är på vår vakt så att inte vandrigen ur fas 1 börjar på nytt.

Man kan aldrig kompromissa med en idé – men man måste alltid kompromissa med medlen!

Konsumtion och produktion

Folkrörelsernas arbetstid är i huvudsak människornas fritid. Kampen för en ökad fritid har det dubbla syftet att minska det som är tvång och nödvändigheter och att öka den disponibla tiden för egna intressen och engagemang.

Under folkrörelsernas epok har förvisso denna strävan krönts med framgång. –En kortare arbetsdag, en kortare arbetsvecka, ett kortare arbetsår, ett kortare arbetsliv. –Trots en ökande nettofritid har kampen uppvisat en minskande kraft.

När människor alltmer framlever i en avsaknad av intressen och engagemang blir fritid problemtid.

Problemtiden har kommit att kallas fritidsproblem. Fritidsproblemen ha kommit att utgöra grogrunden för en fritidskonsumtion. Vi har i folkrörelsesverige åsett hur det fritidskonsumerande samhället vuxit fram. En etikett på vår kultur av i dag skulle kunna vara ”drive in bingo!”.

I ett folkrörelsearbete kan man inte räkna in framsteg om aktiviteterna enbart har karaktären av fritidskonsumtion. Hela företeelsen stöder mot det som utgör grunden i ett folkrörelsearbete – nämligen att som medlem vara produktiv under sin fritid. Att vara medlem i en folkrörelse är att arbeta på sin fritid. För mig känns det angeläget att få säga ifrån – ett medlemskap i en folkrörelse är inte bara förmåner, det är också mycket arbetsamt. Det måste vara arbetsamt, det ligger i sakens natur.

Folkrörelserna inför 80-talet

Om folkrörelserna under en längre tid befunnit sig i en utförsbacke så pågår nu ett uppvaknande – främst med den unga generationen. Om jag med ”framtiden” här får begränsa mig till att ”sia” om 80-talet vill jag spå en ny – men kanske helt annorlunda - folkrörelseepok.

Parallellt med den fjärde fasen och tidsfördrivet uppstår nu på nytt den första fasen med ett ideologiskt uppvaknande.

En rad företeelser i den aktuella samhällssituationen talar för detta. Jag skall här bara peka på ett par sådana företeelser.

Först en reflexion kring vår välfärdsutveckling. Med en ökande välfärd följer en växande trygghetskänsla hos ett folk. I samma takt som trygghetskänslan ökar hos ett folk sjunker människornas samhällsengagemang. Omvänt gäller då, att när trygghetskänslan minskar så ökar medborgarnas samhällsengagemang.

När vi alltmer blivit uppmärksammade på miljöfrågor, lågkonjunkturer och arbetslöshet, kärnkraftsriskerna och oljebrist... internationellt beroende – växer otryggheten hos allt fler. Hos allt fler föds engagemang i skilda samhällsfrågor. Detta är en av de krafter som verkar för en ny uppförsbacke för folkrörelserna.

En annan kraft utgörs av politikernas kamp för att rädda demokratin bl a genom att stödja folkrörelserna. I och för sig alldeles otillräckligt och felaktigt – jag skall återkomma till detta senare – men ändock. I en jämförelse med främst 60-talet, som var djävulskt, så ju dagens folkrörelseklimate nästan ”himmelskt”.

En annan företeelse som gynnar folkrörelserna är den pendelrörelse som ungdomsvärlden uppvisat under 70-talet.

I slutet av 60-talet föddes en socialt u-landsmedveten ung generation. Då gällde bara hur det skulle bli med ”världen”. Där problemen här hemma var strunt och ingenting jämfört med ”världens” elände. ”Internationalismens tidevarv.” På en rad folkhögskolor i vårt land tillskapades u-landslinjer. De unga

jagade slitna kläder – ofta till höga priser - för att kunna sympatisera med de fattiga ute i världen.

Men som alltid slår pendeln i ungdomsvärlden. Från den ena ytterligheten till den andra. I mitten på 70-talet är scenen en annan. Det som tidigare var fult och tarvligt, det är nu mode. Att gå klädd gul och blå, att tala i termer av nationalism, kulturarv och traditioner. Där u-landsfrågorna är utbytta mot miljöfrågor – icke ”världens” utan hembygdens – och där nationalromantiken blommar med avdammade bygdespelmän, upplivande av dialekter och ett vaknande intresse för att med egna insatser tillvarata vår egen kultur.

För att bäst sammanfatta och avsluta denna del lånar jag Birger Normans ord ur en artikel i folkrörelsedebatten den heta sommaren 1975. Han kallade artikeln ”En tid för barnbarn” och jag citerar här hans avslutning.

Jag sitter på en ABF-konferens och hör att man ångrar kommunaliseringen. Därför att folkbiblioteken sköts av folk, som inte har riktigt öra för ABF. Men detta är bara ett exempel. Från 30-talet och framåt sköt folkrörelserna över det ena efter det andra på samhället. Just nu sliter Kommundepartementet med förberedelserna till något som ser ut som det rakt motsatta. Folkrörelserna ska tas in i samhällsarbetet, och få uppgifter inom fritid, miljövard, upplysningsverksamhet. Och jag hör att det ska förnya folkrörelserna. Jag har svårt att delta i den där debatten.

Inte därför att jag bär på misstankar. Jag känner inte Hans Gustafsson, men av det han säger och gör drar jag slutsatsen att han är en ovanligt kunnig och uppriktig människa. Men det som nu planeras, blir att rycka och slita i ett lass, som förefaller vägra att röra sig, genom att man på administrativ väg rycker och sliter i det. Det närmaste och mest påtagliga resultatet blir nog behovet av ett antal nya funktionärer. Om de avlönas via folkrörelserna, eller direkt av stat och kommun, det är en ren bokföringsfråga. Förnyade folkrörelseuppgifter får man inte; såna tar man sig. Och var tar man dem?

Inte vet jag. Men att ställa frågan så, är ändå att ringa in saken om man är intresserad av den. Mitt hopp ligger i att det trots allt sker ett generationsskifte i folkrörelserna. Det är starkt fördröjt. Fördröjningen har att göra med att det i folkrörelserna förhåller sig på samma sätt som Ekelöf iakttog i litteraturen: generation avsvär sig generation, stöter bort och avstänger sig.

Mellan den styrande och ställande folkrörelsegenerationen och de riktigt unga, ligger ett skadat skikt av medelålder. De har avstängt sig från och stött bort 30-talets folkrörelsegeneration för att bli hemmasittare, husvagnsägare och nån gång välutbildade byalagsanarkister.

Men barnbarnen kan börja hysa varma känslor för far- och morföräldragenerationen. Det går en folkmusikalisk väckelse genom barnbarnsvärlden. I tur står dialekterna, folkspråket. Man gräver också fram glömda författare från folkrörelsernas barndom. Snart står folkrörelserna själva i tur. En vacker dag kommer barnbarnen att göra den stora, häpnadsväckande självklara upptäckten att folkrörelserna bara finns där! Där ligger ett bortglömt instrument, och själva är de tillräckligt många för att kunna spela en egen musik på det.

Den kommer inte att låta bra i de doktrinära sekteristernas öron. Den kommer att förskräcka den stats- och statusbärande folkrörelsegenerationen. Men den kommer hastigt att uppfylla landet.

Bilaga B: Ideologi och ideella organisationer i Sverige

Denna publikation är en del av ett forskningsprogram som studerar och analyserar ideologins betydelse för ideella organisationer i Sverige. Bakgrunden är att ideologins roll i organisationer i allmänhet och i ideella organisationer i synnerhet kan sägas spela en särpräglad roll. I organisationsstudier i allmänhet har tidigare ideologi ofta utelämnats. På senare tid har det blivit mer förekommande med studier inom organisationsområdet som utgår ifrån att ideologier, myter och ritualer också är en naturlig del av organisationers vardag. Det finns dock en del av samhället, det civila samhället och den ideella sektorn, där ideologi ofta anses vara ett entydigt positivt och särskiljande fenomen. Trots ideologins förmodade ställning i denna del av samhället är antalet studier kring fenomenet relativt begränsat.

Programmet har bland annat finansierats av Sensus studieförbund och Enheten för forskning om det civila samhället vid Ersta Sköndal högskola. Ansvarig för forskningsprogrammet är doktorand Ola Segnestam Larsson i samarbete med professor Lars Svedberg.

Texter producerade inom projektet

Larsson, Ola (2007) *Statens syn på ideologi. Ideologibegreppet i folkbildningspropositioner sedan 1990*, text presenterad vid Mimers årliga forskarkonferens i Uppsala.

Larsson, Ola (2007) *The Limits to Ideology in Civil Society Organizations*, text presenterad vid the 19th Nordic Academy of Management Conference i Bergen, Norway.

Larsson, Ola (2007) "Liberal Adult Education as an Organizational Ideology", i Castro, R V, Guimaraes, P et al (eds.) *Changing Relationships between the State, the Civil Society, and the Citizen: Implications for Adult Education and Adult Learning*, Braga: Active Democratic Citizenship and Adult Learning Network Seminar.

Segnestam Larsson, Ola (2009) "Folkbildning as Ideology" i Bron Jr, M et al (eds.) *The State, the Civil Society and the Citizen. Exploring relationships in the field of adult education in Europe*, Peter Lang Verlag.

Segnestam Larsson, Ola (2009) *Ideologi och ideella organisationer. En förstudie av ideologibegreppet i svensk forskning och praktik*, Stockholm, Ersta Sköndal högskola.

Publikationer från enheten för forskning om det civila samhället

Publikationer i urval

- Anne Tokie, Henning Cecilia, Jegermalm Magnus, Lowenstein Ariela, McCall Mary & Scharlach Andrew (under utgivning). International Perspectives on Home/Community-Based Care Policies in the 21st Century: The Shifting Roles of Governments, Markets, and Civil Society in Israel, Japan, Sweden and the United States. I *Journal of Aging & Social Policy*.
- Jegermalm Magnus och Jeppsson Grassman Eva (under utgivning). Äldres engagemang i civilsamhället: roller och profiler. I *Tredje åldern – Sociala aspekter och medborgarskapet*. Gynnerstedt, K., & Wolmesjö, M. (red). Malmö: Gleerups förlag.
- Jegermalm Magnus och Jeppsson Grassman Eva (under utgivning). Informal Caregiving as Civic Engagement? Patterns of Unpaid Activities among Older People in Sweden. I *The Gerontologist*.
- von Essen Johan (2010). Inledning. I von Essen Johan (red) *Det svenska civilsamhället – en introduktion*. Stockholm: Forum för Frivilligt Socialt Arbete.
- von Essen Johan och Svedberg Lars (2010). Organisationer och engagemang i det svenska civilsamhället. I von Essen Johan (red) *Det svenska civilsamhället – en introduktion*. Stockholm: Forum för Frivilligt Socialt Arbete.
- Fagerström Torbjörn och Trägårdh Lars (2010). Finanskrisen och frågan om människans natur: Altruism och egoism i ljuset av människans kulturella evolution. I Filip Wijkström (red) *Idéer för Framtiden*.
- Forssell Emilia (2010). Anhörigomsorg i migrantfamiljer. Integrationsprocesser och kulturalisering. I Magnusón Finnur och Torres Sandra (red.) *Invandrarskap inom äldreomsorg och -omsorg*. Malmö: Gleerups förlag.
- Gavelin Karin (2010). *Uppföljning av Överenskommelsen mellan regeringen, idéburna organisationer och Sveriges Kommuner och Landsting – Del 1*. Stockholm: Överenskommelsen.
- Henriksen Skov Lars och Svedberg Lars (2010). Gästredaktörer och författare till Volunteering and Social Activism: Moving Beyond the Traditional Divide? I *Journal of Civil Society*, volym 6, nr 2, 2010.
- Hvenmark Johan (2010). Members as Democratic Owners and Profitable Customers: on Changing Perceptions of Membership and the Commercialization of CSOs. I Freise Matthias, Pyykkönen Mikka och Vaidelyte Egle (red). *A Panacea for all Seasons? Civil Society and Governance in Europe*. Baden-Baden: Nomos.

- Lundåsen Susanne (2010). *Demokratiskola eller hälsoprojekt? : Forskning om föreningsliv, socialt kapital och inflytande*. Stockholm: Sektor3.
- Lundåsen Susanne (2010). Det civila samhället och staten - inflytande och påverkan. I von Essen Johan (red) *Det svenska civilsamhället – en introduktion*. Stockholm: Forum för Frivilligt Socialt Arbete.
- Pestoff Victor och Brandsen Taco (2010). Public governance and the third sector: opportunities for co-production and innovation? I Stephen P. Osborne (red.) *The New Public Governance. Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance*. London & New York: Routledge.
- Pestoff Victor (2010). Social Accounting and Public Management: Accountability for the Public Good - Conclusions. I Osborne, S. & A. Ball (red). *Social Accounting and Public Management: Accountability for the Public Good*. London & New York: Routledge.
- Pestoff Victor (2010). Civicness and Co-Production of Social Services in Sweden; Civicness in the governance and delivery of personal services. I Brandsen Taco, Evers Adalbert och Decker Paul (red) *Civicness in the governance and delivery of personal services*. Baden Baden: Nomos Publishing.
- Pestoff Victor (2010). *Social Enterprise, Social Entrepreneurship, Social Economy, Solidarity Economy: An EMES Reader on the 'SE Field'*. Defourny, J., L. Hulgård & V. Pestoff (red). Roskilde: RUC.
- Svedberg Lars och Olsson Lars-Erik (2010). Voluntary Organizations and Welfare Provision in Sweden: Is There Such a Thing? I Ewers Adalbert och Zimmer Anette (red) *Third Society Organizations Facing Turbulent Environments: Sports, Culture and Social Services in Germany, Italy, U.K., Poland, and Sweden*. Baden-Baden: Nomos Verlag.
- Trägårdh Lars (2010). Från folkrörelse till civilsamhälle: Staten och samhället i det moderna Sverige. I von Essen Johan (red) *Det svenska civilsamhället – en introduktion*. Stockholm: Forum för Frivilligt Socialt Arbete.
- Whitaker Anna (2010). The body as existential midpoint - the aging and dying body of nursing home residents. I *Journal of Aging Studies*. 24, 2,, 96-104.
- Forssell Emilia (2009). Engagerande föreningar. Om integrationsarbete för unga och gamla i civilsamhället. I *Invandrare & Minoriteter*. 30-33, 2.
- Jegermalm Magnus och Jeppsson Grassman Eva (2009). Patterns of Informal Help and Caregiving in Sweden: a 13-year Perspective. I *Social Policy & Administration*, 43, 7, 681-701.
- Jegermalm Magnus och Jeppsson Grassman Eva (2009). Caregiving and Volunteering among Older People in Sweden – Prevalence and Profiles. I *Journal of Aging & Social Policy*, 21, 4, 352-373.
- Lundåsen Susanne och Thorleif Pettersson (2009). Att mäta tillit: teori och metodproblem. I Lars Trägårdh (red). *Tilliten i det moderna Sverige. Den dumme svensken och andra mysterier*. Stockholm: SNS förlag.

- Olsson, Lars-Erik, Nordfeldt, Marie, Larsson, Ola och Kendall, Jeremy (2009). Sweden: When strong third sector historical roots meet EU policy processes. I J. Kendall (red.) *Handbook of third sector policy in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Pestoff Victor (2009). Towards a Paradigm of Democratic Participation: Citizen Participation and Co-Production of Personal Social Services in Sweden, in *Annals of Public and Cooperative Economics*, v. 80/2: 197-224.
- Pestoff Victor (2009). Democratic Governance, Co-Production and the Role of the Third Sector in Providing Personal Social Services in Sweden, in *Panorama Social*, No. 9.
- Pettersson Thorleif och Susanne Lundåsen (2009): Tillit, medborgaranda och kommunpolitik. I Lars Trägårdh (red). *Tilliten i det moderna Sverige. Den dumme svensken och andra mysterier*. Stockholm: SNS förlag.
- Segnestam Larsson Ola (2009). Folkbildning as Ideology. I Bron Jr. M et al (red). *The State, the Civil Society and the Citizen. Exploring relationships in the field of adult education in Europe*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Svedberg Lars och von Essen, Johan (2009). Om självförverkligande och samhällsnytta – forskning kring det ideella arbetet. I Sjökvist, Inger (red). *Det ger mig så mycket. 28 röster om ideellt arbete*. Stockholm: Liv i Sverige.
- Trägårdh Lars (2009) (red). *Tilliten i det moderna Sverige. Den dumme svensken och andra mysterier*. Stockholm: SNS förlag.
- Trägårdh Lars (2009). Den dumme svensken och allemansrättens magi. I Lars Trägårdh (red). *Tilliten i det moderna Sverige. Den dumme svensken och andra mysterier*. Stockholm: SNS förlag.
- Trägårdh Lars och Johan Vamstad (2009). *Att ge eller att beskattas. Avdragsrätt för gåvor till ideell verksamhet i Sverige och andra länder*. Stockholm: Sektor3 - Tankesmedjan för det civila samhället.
- Whitaker, A. (2009) Family involvement in the institutional eldercare context. Towards a new understanding. *Journal of Aging Studies*, 23(3).
- Whitaker, Anna (2009). *Åldrande, död och anöringskap inom äldreomsorgen*. Malmö: Gleerups förlag.
- Åberg, Pelle (2009). Co-operating across borders. Adult education and transnational civil society co-operation. I Bron Jr, Michal - Guimarães, Paula - Vieira de Castro, Rui (red) *The State, Civil Society and the Citizen - Exploring Relationships in the Field of Adult Education in Europe*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Börjeson, Bengt (2008). *Förstå socialt arbete – en grundbok*. Stockholm: Liber.
- Engel Charlotte. (2008) Diakoni – för vilka och varför? Ett kyrkans dilemma. I E. Blennberger & M.J. Hansson (red.) *Diakoni. Historik, ideologi och praktik*. Stockholm: Verbum förlag.

- Gullberg, Eva och Waltersson Kent (2008). Ungdomar – hot eller löfte? I *Konsten att bry sig om. Föreningslivets betydelse för unga, kommunerna och staten. Ungdomsstyrelsens skrifter 2008:7*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Jegermalm, Magnus (2008). *Informal Care and Support for Carers: The Case of Sweden*. Saarbrücken: VDM Verlag.
- Karlsson, Magnus (2008). *Arbetsinriktad rehabilitering för personer med psykiska funktionsbinder*. Lund: Studentlitteratur.
- Kassman, Anders (2008). Främjande ungdomsverksamhet i civilsamhälle, staten och kommunerna. I *Konsten att bry sig om. Föreningslivets betydelse för unga, kommunerna och staten. Ungdomsstyrelsens skrifter 2008:7*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Larsson, Jan (2008). *Folkhemmet och det europeiska huset. Svensk välfärdsstat i omvandling*. Stockholm: Hjalmarsson & Högberg Bokförlag.
- Olsson, Lars-Erik och Nordfeldt, Marie (2008). Homelessness and the Tertiary Welfare System in Sweden - The Role of the Welfare State and Non-profit Sector. I *European Journal of Homelessness*. Volume 2.
- Olsson, Lars-Erik (2008). Civila samhället och utsatta medborgare; exemplet hemlöshet. I *Socialmedicinsk tidskrift* nr 1/2008.
- Olsson, Lars-Erik (2008). *Frivilligt arbete bland äldre och hälsa - Medborgarundersökning 2005*. Vårdalstiftelsen.
- Svedberg, Lars och Trägårdh Lars (2008). Det civila samhället, ungdomarna och välfärden. I *Konsten att bry sig om. Föreningslivets betydelse för unga, kommunerna och staten. Ungdomsstyrelsens skrifter 2008:7*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Trägårdh Lars (2008). Det civila samhällets karriär som vetenskapligt och politiskt begrepp i Sverige. I *Tidskrift för samhällsforskning* nr 4.
- Pestoff, Victor (2008). *A Democratic Architecture for the Welfare State. Promoting citizen participation, the third sector and co-production*. London & New York: Routledge.
- Pestoff, Victor & Taco Brandsen (red) (2008). *Co-production. The Third Sector and the Delivery of Public Services*. London & New York: Routledge.
- Brandsen, Taco & Victor Pestoff (2008). Co-production. The Third Sector and the Delivery of Public Services. An Introduction. I *Co-production. The Third Sector and the Delivery of Public Services*; V. Pestoff & Brandsen, T. (red). London & New York: Routledge.
- Pestoff, Victor (2008). Citizens and Co-production of Welfare Services: Childcare in eight European countries. I *Co-production. The Third Sector and the Delivery of Public Services*; V. Pestoff & Brandsen, T. (red). London & New York: Routledge.
- Pestoff, Victor, S. Osborne, & T. Brandsen (2008). Patterns of Co-production in Public Services: Some concluding thoughts. I *Co-production. The Third Sector and the Delivery of Public Services*; V. Pestoff & Brandsen, T. (red). London & New York: Routledge.

- Pestoff, Victor (2008). Co-production, the third sector and functional representation in Sweden. I *The Third Sector in Europe. Prospects and challenges*, Osborne, S. (red). London & New York: Routledge.
- Pestoff, Victor (2008). Democratic Governance: Co-Production, the Third Sector and Citizen Participation in the Provision of Social Services, *Good Governance Quarterly*.
- Pestoff, Victor (2008). *Democratizing Medical and Health Care – the Japanese Example, solicited by the Institute of Nonprofit Health Care Cooperation*. INHCC Review: Nagano: Japan.
- Pettersson, Thorleif (2008). Religious commitment and socio-political orientations. Different patterns of compartmentalisation Among Muslims and Christians. I J Haynes (red), *The Handbook of Religion and Politics*, (ed) Jeff Haynes, London: Routledge.
- Pettersson, Thorleif (2008). Changing Swedish Civic Orientations: From solidarity to Activism. I T Pettersson & Y Esmer (red) *Changing Values, Persisting Cultures*. Leiden: Brill
- Pettersson, Thorleif (2008). *Unga sjunga med de gamla. En jämförande analys av grundläggande värderingar och uppfattningar om demokrati och politik bland blivande vuxna från 24 länder*. Rapport 08-53, SKB AB, Stockholm.
- Whitaker, Anna (2008) Anhörigskap och anhörigstöd i särskilt boende. *Fokus på anhöriga*, nr 7. Stockholm: Socialstyrelsen, Äldreenheten.
- Börjeson Martin och von Essen Johan (2007). *Det sociala ledarskapet*. FoU-rapport 2007:3. Riksidrottsförbundet.
- Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (2007). Civic Participation in the Welfare State: Patterns in Contemporary Sweden. I Trägårdh Lars (red.) *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Johansson Göran (2007). *Annars får man inte vara med. Missbrukarvård och kulturens täckelse – exemplet romer*. Forskningsrapport nr 1 2007. Stockholm: Statens Institutionsstyrelse.
- Kassman Anders (2007). Mottagningen av sökande till Enheten för hemlösa i Stockholm. I Cecilia Lofstrand och Marie Nordfeldt (red.) *Bostadslös! Lokalpolitik och praktik*. Malmö: Gleerups förlag.
- Kassman Anders och Eva Franzén (2007). Unga vuxna utanför både skola och arbetsliv - nya etableringsmönster eller början till social utslagning? I *Agoras årsbok*. Stockholm: Agora.
- Kassman Anders och Eva Franzén (2007). Unga vuxna utan känd sysselsättning - Är det ett problem? I Jonas Olofsson (red.) *Utbildningsvägen - vart leder den? Om ungdomar, yrkesutbildning och försörjning*. Stockholm: SNS förlag.
- Knutagård Marcus och Nordfeldt Marie (2007). Natthärbärgen som vandrande lösning. I *Sociologisk forskning* nr 4 2007.
- Lofstrand Cecilia och Nordfeldt Marie (red.) (2007). *Bostadslös! Lokalpolitik och praktik*. Malmö: Gleerups förlag.

- Olsson, L-E (2007). *Frivilligt arbete inom idrotten. Möjlighet och ofrånkomlighet*. Riksidrottsförbundet 2007:4. Stockholm.
- Olsson L-E, (2007). Kristna organisationer och hemlöshet - relik eller nisch i det generella välfärdssystemet. I *Bostadslös! Lokalpolitik och praktik*. Löfstrand & Nordfeldt (red.). Malmö: Gleerups förlag.
- Svedberg, Lars och Trägårdh Lars (2007). Ungdomar, civilsamhälle och välfärd. I *Fokus 07*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Trägårdh Lars (red.) (2007). *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Trägårdh Lars (2007). The 'Civil Society' Debate in Sweden: The Welfare State Challenged. I Lars Trägårdh (red), *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*, London and New York: Berghahn Books.
- Åberg, Pelle (2007). (Re-)Building Adult Education through Transnational Cooperation. I Vieira de Castro, Rui - Guimarães, Paula - Bron Jr, Michal - Martin, Ian - Oliveira, Raquel (reds.) *Changing Relationships between the State, the Civil Society and the Citizen: Implications for Adult Education and Adult Learning*. Braga: Unit for Adult Education, University of Minho.
- Berggren Henrik och Trägårdh Lars (2006). *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedt.
- Blennberger Erik (2006). Etik för socialt arbete. I Anna Meeuwisse, Sune Sunesson och Hans Swärd(red.) *Socialt arbete – en grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Börjeson Bengt (2006). Socialarbetaren och kunskapsneurosen. I Björn Blom, Stefan Morén och Lennart Nygren (red.) *Kunskap i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Börjeson Bengt, Börjeson Martin och Svedberg Lars (2006). Att utveckla kunskapen i socialt arbete genom att återigen sätta praktiken i centrum. I Anna Meeuwisse, Sune Sunesson och Hans Swärd (red.) *Socialt arbete – en grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Christiansson Elisabeth (2006). *Kyrklig och social reform. Motiveringar till diakoni 1845-1965*. Stockholm: Artos & Norma.
- Forssell Emilia, Olsson Lars-Erik och Grosse Julia, (2006). *Välfärdens offentliga organisering och utsatta medborgare. En kunskapsgenomgång och empirisk studie av medborgares erfarenheter av välfärdsgansationers inriktning och praktiska utformning*. SOU.
- Habermann Ulla, Ottesen Laila, Pfister Gertrud & Skristad Berit (2006): *Det löser sig selv (?) - om idræt og kvindeligt lederskab*. I *Idræthistorisk Årbog 2005*. Institut for Idræt, Københavns Universitet.
- Jegermalm, Magnus (2006). Informal care in Sweden: a typology of care and caregivers. *International Journal of Social Welfare*. Volym 15, nr 4, sid. 332-343.

- Karlsson Magnus (2006). *Självhjälpsgrupper – teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundåsen, Susanne (2006). Föreningars betydelse för valdeltagande. I Svedberg, Lars & Trägårdh, Lars, *Det civila samhället som forskningsfält*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond/Gidlunds.
- Nordfeldt Marie och Olsson Lars-Erik (2006) Trösklar och gränshinder på bostadsmarknaden. I Paulina de los Reyes (red.) *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*, SOU 2006:37.
- Olsson Lars-Erik och Svedberg Lars (2006). Det ideella engagemanget i Sverige. I *Samhället är större än staten*. Stockholm: Forum för Frivilligt Socialt Arbete.
- Svedberg Lars (2006). Mer omfattande insatser än någonsin. I *Svensk kyrkotidning*, nr 5-6.
- Svedberg Lars och Vamstad Johan (2006). The civil society and the provision of welfare – ideological visions and social realities. I Aila-Leena Matthies (ed.) *Nordic civic society organisations and future of welfare services - A model for Europe?* Nordic Research Council. Tema Nord 2006. Köpenhamn.
- Svedberg Lars & Lars Trägårdh (red.) (2006). *Det civila samhället som forskningsfält. Nya avhandlingar i ett nytt sekel*. Riksbankens Jubileumsfond i samarbete med Gidlunds förlag.
- Svedberg Lars & Lars Trägårdh (red.) (2006). Introduktion. I *Det civila samhället som forskningsfält. Nya avhandlingar i ett nytt sekel*. Riksbankens Jubileumsfond i samarbete med Gidlunds förlag.
- Trägårdh Lars (2006). ”Staten och samhället: Från SSUs folkrörelser till Timbros civilsamhälle” i Håkan A. Bengtsson (red) *I rörelse. Folkrörelse och demokratin*. Stockholm: Atlas.
- Blennberger Erik (2005). Offentlig och ideell sektor - partners för ett gott samhälle. I *Gatljus*, nr 3, sid. 8-10.
- Blennberger Erik (2005). *Etik i socialpolitik och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Franzén Eva M. och Kassman Anders (2005). Longer-term Labour-market Consequences of Economic Inactivity during Young Adulthood: A Swedish National Cohort study i *Journal of Youth Studies*. Volym 8, nr 4, sid. 403-424.
- Habermann Ulla, Ottesen Laila & Skristad Berit (2005): It will solve itself(?) - on the attitudes of Scandinavian sports managers towards equal opportunities. I Annette R. Hofmann & Else Trangbæk (ed.): *International Perspectives on Sporting Women in Past and Present*. Institut for Idræt, Köpenhamns Universitet.
- Johansson Göran (2005). *Påverkan eller total förändring? Kritik av en förhållning med avstamp i ett program mot missbruk och kriminalitet*. Statens institutionsstyrelsens forskningsråd.
- Kassman, Anders & Eva Franzén (2005). Longer-term Labour-market Consequences of Economic Inactivity. I *Journal of Youth Studies* vol 8, no 4, s 403-424.
- Lundåsen, Susanne (2005). *Frivilliga insatser och hälsa*. Statens Folkhälsoinstitut.

- Olsson L-E, Svedberg L och Jeppsson Grassman E, (2005). *Medborgarnas insatser och engagemang i civilsambället*. Regeringskansliet, Justitiedepartementet.
- Svedberg Lars (2005). Några karaktäristika och utvecklingsdrag för frivilligt socialt arbete. I *Socialstyrelsen och den sociala ideella sektorn*. Socialstyrelsen.
- Svedberg Lars (2005). Det civila samhället och välfärden. I Erik Amnå (red.) *Civilsambället - några forskningsfrågor*. Hedemora: Riksbankens Jubileumsfond och Gidlunds förlag.
- Will C, Crowhurst I, Larsson O, Olsson L-E and Nordfeldt M, (2005). The challenges of translation: the Convention and debates on the future of Europe from the European third sectors. *Third Sector European Policy Working Paper, no 12. London, London School of Economics and Political science*.
- Börjeson Bengt (2004). Från Skås försök. En diskussion om relationen kunskap och social praktik. I: *Perspektiv på kunskapsutveckling inom socialtjänsten*. Socialstyrelsen.
- Börjeson Bengt (2004). A Breakthrough for a New Way of Thinking and Acting - the Development of Child Welfare and Childcare in the Republic of Belarus. I Sven Trygged (red): *Orphaned Children in Belarus*. Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.
- Börjeson Bengt (2004). Freud och Sartre. Steg på väg mot tystnaden. I: Staffan Selander(red): *Text och tolkning*. Göteborg: Daidalos förlag.
- Börjeson Bengt (2004). Skolan i samhället – om strukturer av social exkludering I: *För oss tillsammans - Om utbildning och utvecklingsstörning*. SOU 2004:98.
- Hammare Ulf (2004). *Kompetens i de sociala professionerna - en pilotstudie*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Holmberg Carin och Enander Viveka (2004). *Varför går hon?- Om våldsutsatta kvinnors uppbrottsprocesser*. Ystad: Kabusa Böcker.
- Jegermalm Magnus (2004). Informal care and support for carers in Sweden: patterns of service receipt among informal caregivers and care recipients. I *European Journal of Social Work*. Volym 7, nr 1, sid. 7-24.
- Karlsson Magnus (2004). Rehabiliterings- och självhjälpsinsatser för och av personer med psykisk sjukdom – En kvalitativ studie av Fountain House i Stockholm. I *Socialmedicinsk tidskrift*, nr 4, sid. 370-379.
- Karlsson Magnus (2004). Klubbhus - övergångsanställning vid ett klubbhus, möjlig rehabiliterande insats för personer med psykisk sjukdom? I *Svensk rehabilitering*, nr 4, sid. 370-379.
- Blennberger Erik (2003). Etik för politik – med äldrepolitik som exempel. I *SOU 2003:91, bil A. Äldrepolitik för framtiden*.
- Cederlöf Siv-Britt (2003). *Att arbeta med patriarkala familjer*. Kommunförbundet Stockholms län.

- Hammare Ulf och Stenbacka Susan (2003). *Socialt inriktade organisationer som arbetar mot missbruk - vilka är de, vad gör de och vad vet forskarna?* Socialstyrelsen.
- Holmberg Carin och Bender Christine (2003). *Det är något speciellt i den här frågan” – Om det lokalpolitiska samtalet om mäns våld mot kvinnor*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Jeppsson Grassman Eva (red.) (2003). *Anbörigskapets uttrycksformer*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundström Tommy och Svedberg Lars (2003). The Voluntary Sector in a Social Democratic Welfare State - The Case of Sweden. I *Journal of Social Policy*, årgång 32, nr 2.
- Svedberg Lars (2003). Att vara sårbar och få en marginell ställning. I Eva Jeppsson Grassman m fl *Att drabbas och att forma sitt liv*. Lund: Studentlitteratur.
- Svedberg Lars och Jeppsson Grassman Eva (2003). Frivilligt socialt arbete i Sverige. Vad vet vi efter 10 års forskning. I *Jubileumsskrift 2003, Forum för frivilligt socialt arbete*.
- Jegermalm Magnus (2002). Direct and Indirect Support for Carers. Patterns of Support for Informal Caregivers to Elderly People in Sweden. I *Journal of Gerontological Social Work*, volym 38, nr 4, sid. 67-84.
- Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (2002). Frivilligt socialt arbete i Sverige. Betydelsefullt men löser inte välfärdens dilemma. I *Socionomen* nr 4, sid.1-5.
- Johansson Göran (2002). *Bete sig normalt – positioner, perspektiv och problem i den vuxna familjehemsvården*. Statens institutionstyrelses forskningsråd.
- Karlsson Magnus, Jeppsson Grassman Eva och Hansson Jan-Håkan (2002). Self-help Groups in the Welfare State: Treatment Program or Voluntary Action? I *Nonprofit Management and Leadership*, volym 13, nr 2, sid. 155-167.
- Nordfeldt Marie och Söderholm Johan (2002). *Frivilligorganisationer som uppdragstagare. Vad betyder det för brukarna?* Socialstyrelsen.
- Hammare Ulf och Lundström Tommy (2001). *Socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer. En kunskapsöversikt*. Socialstyrelsen.
- Svedberg Lars och Jeppsson Grassman Eva (2001). Frivilliga insatser i svensk välfärd – med utblickar mot de nordiska grannländerna. I Bjarne Ibsen och Lars Skov Henriksen (red.): *Antologi om frivilligt arbejde*. Odense: Odense universitetsforlag.
- Svedberg Lars (2001). Spelar ideella och informella insatser någon roll för svensk välfärd? I Marta Szebehely (red.) SOU 2001:52. *Välfärdstjänster i omvandling*. Forskarantologi från Kommittén Välfärdsbokslut.
- Johansson Göran (2000). *Tvång och tillit. LVM-vård som kulturell ingenjörskonst – exemplet Hornö*. Stockholm: Statens institutionstyrelses forskningsråd.
- Blennberger Erik, Hansson Mats J., Stål Rolf (1999). *Diakoni – teologi, ideologi, praxis*. Tro & Tanke 1999:2. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.

- Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1999). Medborgarskapets gestaltningar – insatser i och utanför föreningslivet. I Erik Amnå (red.) SOU 1999:84. *Civilsambället. Demokratiutredningens forskarvolym nr. 8.*
- Whitaker Anna (1999). *I livets slutskede: Frivilligsamverkan i vården.* Socialstyrelsen.
- Holmberg Carin och Bender Christine (1998). *Våld mot kvinnor – män i kris.* SoS-rapport 1998:6. Stockholm: Fritzes förlag.
- Johansson Göran (1998). *Måttligt eller meningsfullt.* Folkhälsoinstitutet.
- Lundström Tommy och Svedberg Lars (1998). Svensk frivillighet i internationell belysning – en inledning. I *Socialvetenskaplig Tidskrift*, årgång 5, nr 2-3.
- Svedberg Lars (1998). *Marginella positioner – kritisk granskning av begrepp, teori och empiri.* Stockholm: Epidemiologiskt centrum.
- Lundström Tommy och Wijkström Filip (1997). Defining the Nonprofit Sector: Sweden. I Salomon M Lester och Anheier K Helmut (ed). *Defining the Nonprofit Sector. A Cross-national analysis.* Manchester: Manchester University Press.
- Lundström Tommy och Wijkström Filip (1997). *The Nonprofit Sector in Sweden.* Manchester: Manchester University Press.
- Blennerger Erik och Svedberg Lars (1996). Frivilligt socialt arbete i Sverige - en översikt. I *Frivilligt välfärdsarbete och offentlig ansvar.* Göteborg: NOPUS.
- Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1996). Voluntary Action in a Scandinavian Welfare Context: the Case of Sweden. I *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, årgång 25, nr 4.
- Gunnarsson Evy (1996). *Forum 50+ - en organisation i tiden.* Stockholm: Svenska kommunförbundet.
- Svedberg Lars (1996). Introduktion till svensk frivillighet - ideologi och verksamhet. I *Tro och tanke.* Svenska Kyrkans forskningsråd 1996:7.
- Svedberg Lars (1996). Frivillighet som ideologiskt slagträ och faktisk verksamhet. I *Ojämlighet från vaggan till graven – på väg in i 2/3-sambället.* FKF Fakta.
- Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1995). Frivilligt socialt arbete i Sverige – både mer och mindre. I Erik Amnå (red.) *Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet.* Örebro: Libris.
- Lundström Tommy (1995). Staten och det frivilliga sociala arbetet i Sverige. I Kurt Klaudi Klausen & Per Selle (red.) *Frivillig organisering i Norden.* Oslo: Tano.
- Lundström Tommy (1995). Frivilligt socialt arbete under omprövning. I *Socialvetenskaplig Tidskrift*, årgång 2, nr 1.
- Svedberg Lars (1995). *Marginalitet. Ett socialt dilemma.* Lund: Studentlitteratur.
- SOU 1993:82. *Frivilligt socialt arbete i Sverige. Kartläggning och kunskapsöversikt.* Svedberg Lars, Blennerger Erik, Isaksson Kerstin, Jeppsson Grassman Eva, Qvarsell Roger.

Skrift- och bokserie i urval

- Johansson, Göran (2009). *Ett nådens tillstånd. Samtal om tillit med andliga ledare i Katrineholm*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola/Fritzes förlag.
- Johansson, Göran (2009). *Den måste finnas. Anteckningar om grundläggande tillit*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola/Fritzes förlag.
26. Engel Charlotte (2006). *Svenska kyrkans sociala arbete - för vem och varför? En religionssociologisk studie av ett diakonalt dilemma*.
25. Johansson Göran (2005). *Särilaregnets tid. Fragment och bilder från Betania - pingstförsamling i och ur tiden*.
24. Karlsson Magnus, Borkman Thomasina, Munn-Giddings Carol och Smith Lesley (2005). *Self-help Organizations for Mental Health - a Cross-National Study*.
23. Blennberger Erik, Habermann Ulla och Jeppsson Grassman Eva (2004). *Genus och civilt samhälle*.
22. Lundström Tommy (2004). *Teorier om frivilligt socialt arbete. En diskussion om forskningens läge och organisationernas framtid*.
21. Johansson Göran (2003). *Att räcka varandra handen. Mångsidig, entydig, kontinuerlig - narkotikaprevention i norra Örebro län*.

Ersta Sköndal högskolas arbetsrapportserie i urval

66. Engel, Charlotte och Kassman, Anders (2009). *Mer av värde? Konsulternas betydelse för det frivilliga arbetet inom Svenska Röda Korset*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
63. Engel, Charlotte (2009). *Ett halleluja-moment? En empirisk studie av förväntningar inför Fryshusets spridning på tre orter*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
61. Engel, Charlotte (2009). *Från utopi till praktisk handling. En studie av reparativ rättvisa i arbetet med hemlösa på Bostället*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
60. Segnestam Larsson, Ola (2009). *Ideologi och de ideella organisationerna. En förstudie av ideologibegreppet i svensk forskning och praktik*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
59. Engel, Charlotte (2009). *Hemlöshet - många ansikten mångas ansvar? En uppföljande studie av ansökningar om utvecklingsmedel för att motverka hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
58. Gullberg Eva, Kassman Anders och Waltersson Kent (2009). *Ungdomar, civilsamhälle och stat. En undersökning om historiska relationer och en studie av samtida teorier om främjande ungdomsarbete*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
57. Sandén, Annika (2009). *Stiftelsen Kronprinsessan Margaretas Minnesfond - 90 år av stöd till frivillig social hjälpverksamhet*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>

55. Engel, Charlotte (2008). *Mind the Gap! En empirisk studie av Lugna gatan i Göteborg och Malmö samt United Sisters i Uppsala*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
54. Nordfeldt Marie (2008). *Ideell sektor och stat som partners i ungdomsarbete. Utvärdering av Equal Outstanding*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
52. Olsson Lars-Erik (2007). *Ett delvis ensamt liv. En studie av människor som inte deltar i föreningslivet*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
51. Olsson Lars-Erik och Blomquist Lena (2007). *Värden som grund. Arbete i en idéburen vård- och omsorgsorganisation*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
49. Grosse Julia (2007). *Nordisk tillitsforskning. En kartläggning och värdering av det vetenskapliga läget*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
46. Habermann Ulla (2007). *Kvinnor på toppen – om kvinnor, idrott och ledarskap*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
43. Grosse Julia (2006). *Volontärprogram riktade till ungdomar. En introduktion till ett nygammalt fenomen*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
39. Olsson Lars-Erik, Svedberg Lars och Jeppsson Grassman Eva (under utgivning). *Medborgarnas insatser och engagemang i civilsambället - några grundläggande uppgifter från en ny befolkningsstudie*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
38. Grosse Julia (2005). *Nonprofitorganisationer inom vård och omsorg. En explorativ genomgång av kunskapsläget i Sverige, Kanada och Storbritannien*. Elektroniskt utgiven på vår hemsida <http://www.esh.se>

Metodbokserie

4. Karlsson Magnus (2007). *Vänskap och arbete? En dokumentation och utvärdering av Fountain House i Stockholm*.
3. Engel Charlotte (2003). *Se det som är. Diakonal inventering i brytningstid*.
2. Sjöberg Malena (red.) (2001). *Men hur mår Du själv? – Om stöd till dem som vårdar anhöriga*.
1. Norlin Lena och Olsson Lars-Erik (2000). *Partner sökes – Samverkan mellan kommuner och frivilliga organisationer*.

Vem uppfann föreställningen om ideologins betydelse i forskningen om svenska ideella organisationer? Frågans formulering kan uppfattas som provocerande. Att uppfinna är något annat än att upptäcka. Valet av ordet ”uppfinna” tyder på att forskningen skulle ha en roll i att konstruera fenomen i praktik och akademi. Kan det vara så? Ska det vara så? Bör det vara så? Mer konkret handlar den här rapporten om föreställningen om att ideologi skulle vara något speciellt för svenska ideella organisationer, men även i dessa organisationer. Utifrån ett avstamp i det akademiska hantverket och dess roll i samhället jagas ursprunget till denna föreställning. Det visar sig vara svårare än det låter. Publikationer i forskningsfältet, inklusive författarens egna texter, hänvisar ofullkomligt eller till felaktiga referenser, i vissa fall på ett sätt som närmar sig barnens viskningslek. Efter en hel del detektivarbete lanseras slutligen i denna text en dokumenterad föreläsning från 1979 som ursprunget till kunskapsanspråket om ideologins betydelse. Föreläsningen hölls av Lars Svedberg, verksam vid Tollare folkhögskola och folkrörelseideolog, inom ramen för en statligt finansierad och arrangerad seminarierie om den då tilltagande ”kommunaliseringen”. Rapportens slutsats är att föreställningen om ideologins status i de svenska ideella organisationerna tillkommer bland annat med statligt stöd och upprätthålls än idag. Paradoxalt nog inte för att åstadkomma organisatorisk eller samhällelig förändring, utan för – vad det verkar – att främja stabilitet och status quo. Denna tolkning väcker naturligtvis frågor om ideologins retoriska och praktiska betydelse i de svenska ideella organisationerna såväl som i forskningen om dessa organisationer. Intressant nog lyfter den även fram akademins ideologiska dimension och funktion i samhället..

Enheten för forskning om det civila samhället publicerar forskningsresultat från olika större projekt och uppdrag. Vi har en skriftserie, en särtrycksserie och en arbetsrapportserie. Arbetsrapportserien avser främst att ge möjlighet att publicera delrapporter och delresultat från större studier, aktuella kunskapsöversikter och uppsatser.